

Huidskleur onbelangrijk?

De acceptatie van raciaal gemengde paren en de omzichtige omgang met zichtbaar verschil in naorlogs Nederland

De term 'gemengd huwelijk' doet velen wat gedateerd aan, en is in het dagelijks spraakgebruik niet meer gangbaar. Ook is niet meer direct duidelijk, op welk verschil tussen de partners men doelt wanneer de term gemengd huwelijk valt. Het gemengde huwelijk in Nederland was een kerkelijk gemengd huwelijk, of een sociaal gemengd huwelijk. Voor ouders en hun huwbare kinderen was het vanzelfsprekend bij de keuze van een huwelijkspartner te streven naar overeenstemming in kerkelijke gezindte en in klassepositie.¹ Die vanzelfsprekendheid is in de loop van de naoorlogse periode verdwenen. Het is nu een open vraag, welk verschil zwaarder weegt: godsdienst, klasse, huidskleur of nationaliteit.

Etnisch gemengde huwelijken zijn tot 1981 geen onderwerp van wetenschappelijk onderzoek geweest in Nederland, en ook daarna is de aandacht ervoor beperkt tot enkele scripties en kleine artikelen. Die afwezigheid is opmerkelijk, gezien het snel gegroeide terrein van studies naar etnische minderheden, de multiculturele samenleving, migratiegeschiedenis, vooroordelen en discriminatie, en internationalisering. Voor elk van deze onderwerpen geldt dat gemengde paren zowel zelf concrete 'resultaten' van sociale veranderingen zijn, als ook beginpunt voor verdere studie kunnen zijn naar bijvoorbeeld processen van taalverwerving, *code-switching*, religieuze en andere cultuuroverdracht, interculturele psychologie, opvoeding, hulpverlening en communicatie. Doordat gemengde paren deze processen zelf alledaagser dan anderen vormgeven en meemaken, zijn zij een bron van informatie en inzicht. Hun ervaringen, strategieën, ruzies en de door hen gekozen oplossingen in het samenleven, kunnen van het microniveau van een stel of een familie worden vertaald naar hun omgeving en de samenleving als geheel.

Etnisch gemengde paren krijgen te maken met reacties en commentaar wanneer hun partnerkeuze als 'grensoverschrijding' beschouwd wordt door hun wederzijdse ouders, broers en zusters, vrienden en kennissen. In mijn onderzoek, waar dit artikel een deel van behandelt, gaat het in eerste instantie om die reacties van anderen op gemengde paren. Dit is geen

onderzoek naar de interne dynamiek tussen mannen en vrouwen in gemengde huwelijken. De hoofdvraag betreft de reacties van de buitenwereld daarop. Interviews met dertien Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren vormen de basis voor dit stuk. Zij komen aan het woord over de acceptatie van hun huwelijk of verhouding door hun directe omgeving. De nadruk ligt op wat zij vertelden, of liever niet vertelden, over de betekenis van het zichtbare verschil tussen de partners, met name het verschil in huidskleur. Het benoemen en bespreken van kleurverschil bleek een gevoelig onderwerp. Ook onder onderzoekers wordt dit verschil vaak vermeden en ontweken.²

Huidskleur, zo is de heersende norm, is onbelangrijk. Het is een verschil dat alleen maar wordt genoemd in standaardformuleringen als 'verschil in huidskleur doet er niet toe'. Het zichtbare verschil is triviaal, een onbetekende bijzaak, zo onbelangrijk dat er niet over gesproken wordt. Zodra het woord valt, wordt het aan de kant geschoven, of sterker nog: het wordt alleen genoemd om het aan de kant te schuiven. Althans, door blanken. Althans, door de meeste blanken in het openbaar.³ Er zijn uitzonderingen: in extreem-rechtse kringen wordt nog wel eens een authentieke klassiek racistische uitlating genoteerd, die 'zwart' gelijkstelt aan 'minder', en die 'rasvermenging' gelijkstelt aan degeneratie.⁴ Maar de laatste jaren vermommen journalisten of onderzoekers zich meestal als medestander, om dergelijke opvattingen te kunnen noteren. Het betreft een uiterst kleine groepering in Nederland, waar de overgrote meerderheid duidelijk afstand van houdt.

Dominant is de norm: wij maken geen onderscheid naar huidskleur. Daarbij wordt met huidskleur altijd geduid op de niet-blanke schakeringen. Want blank of wit wordt in Nederland nog niet ervaren of beschouwd als een kleur. Blank is nog steeds zo vanzelfsprekend dat het niet wordt opgemerkt. Kenmerkend in dit opzicht zijn de door Zeegers onderzochte Nederlandse contactadvertenties. Daarin is het, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Verenigde Staten (SWF staat daar voor Single White Female), nog niet gebruikelijk om de eigen huidskleur te noemen.⁵ Zeegers merkt op dat de zoekende man of vrouw wèl regelmatig vermeldt 'huidskleur geen bezwaar', of 'huidskleur niet belangrijk' te vinden.⁶ Om te beginnen is de formulering 'geen bezwaar' opmerkelijk. Niet toevallig wordt die toevoeging ook gebruikt bij 'kinderen geen bezwaar' of bij 'klein gebrek geen bezwaar'. Impliciet geeft de adverteerder aan dat huidskleur beschouwd zou kunnen worden als een soort hindernis of handicap, maar dat hij/zij dat niet zo ziet. Niet bekend is, of de adverteerder ermee wil aangeven zèlf ook te beschikken over een 'huidskleur'. In dat opzicht zijn de adverten-

ties, waarbij de zoeker/ster aangeeft zelf Surinaams of Marokkaans te zijn, of specifiek vermeldt op zoek te zijn naar bijvoorbeeld een 'Aziatisch meisje' belangrijk duidelijker. Ten tweede is het een intrigerend gegeven dat men in een advertentietekst, waarvoor meestal per woord betaald moet worden, ruimte besteedt aan iets dat 'niet belangrijk' is. Gezien de zeer beperkte ruimte en de mogelijke gevolgen moet alles wat gezegd en genoemd wordt in zo'n advertentie belangrijk geacht worden.

Zeegers laat overtuigend zien dat in contactadvertenties bepaalde verlangens pas worden benoemd wanneer ze niet langer vanzelfsprekend zijn. Het duidelijkst is dat bij de toevoeging 'duurzaam'. Waar voorheen het huwelijk zo vanzelfsprekend was dat het zelden in de advertenties genoemd werd als doel van de kennismaking, wordt het verlangen naar een langdurige verbintenis danwel een kortstondig of onregelmatig contact tegenwoordig specifiek vermeld. Door aan te geven dat voor de zoekende partij huidskleur 'niet belangrijk' is, geeft deze impliciet aan dat dat voor veel anderen, waarvan hij/zij zich wil onderscheiden, anders ligt. De vermelding is ook een omzichtige uitdrukking van het besef dat de diversiteit aan mogelijke partners is toegenomen.

Sinds wanneer is het minder acceptabel geworden om verschil in huidskleur te benoemen? Deze sterke hedendaagse norm heeft naar het zich laat aanzien geen bijzonder lange geschiedenis. In de jaren dertig werden in Nederlandse antropologische en sociologische tijdschriften nog tientallen biologische en racistische artikelen opgenomen, zoals Biervliet en anderen in een boeiende analyse van deze tijdschriften lieten zien. Het idee dat rassen psychisch van elkaar verschilden en een hiërarchie vormden, dat zwarten van nature geneigd waren tot onderschikking en joden tot extreme gevoeligheid, het werd allemaal zonder veel weerwoord gezet, gedrukt en verspreid in Nederlandse academische kringen.⁷ Dit vond plaats terwijl hierover elders, vooral in de Verenigde Staten, al veel kritischer werd geschreven. Internationaal heeft het Nazisme het denken over ras en afkomst sterk beïnvloed. De Amerikaanse antropologe Ruth Benedict bijvoorbeeld publiceerde in 1940 *Race: Science and Politics*, waarin zij inging op de oude kwestie van vermeende raciale puurheid, die juist door de jodenvervolgung zo aan herziening toe was.⁸ De norm, bewust te weigeren onderscheid te maken tussen mensen op grond van ras, godsdienst of levensbeschouwing werd in de loop van de naoorlogse periode steeds sterker. Geen onderscheid maken, en geen verschil erkennen, werd toen ook in Nederland de heersende gedragsregel. Daarmee werd er over uiterlijk verschil eigenlijk nauwelijks meer geschreven of in het openbaar gesproken. Allereerst werd deze norm toegepast op de minieme groep joden die de vervolgingen hadden overleefd.⁹ Later werd de vestiging van

diverse groepen repatrianten en migranten op vergelijkbare wijze, dus zonder formeel onderscheid op uiterlijk, toegestaan. Hun verblijfsstatus was afhankelijk van onder meer nationaliteit, tijdelijk arbeidscontract of status als voormalig Rijksgenoot, maar nooit van hun uiterlijk.

'Huidskleur geen bezwaar' en 'Verbeter je kleur!'

De dubbelzinnige omgang met kleurverschil in Nederland en het Caraïbisch gebied

Ook in Suriname was er geen sprake van een officiële classificatie naar kleur. Maar voor de meeste Surinamers was het wel vanzelfsprekend om kleuraanduidingen specifiek te benoemen in een gesprek onder elkaar over deze en gene. Verschillen in huid, haar, ogen, neus en mond kunnen met veel verschillende woorden verduidelijkt worden. Het lijkt erop dat dit, in vergelijking met de blanke Nederlandse terughoudendheid, ook tamelijk onbekommerd werd en wordt gedaan. Enkele Amerikaanse en Britse onderzoekers vonden de acceptatie van interracial huwelijken in Suriname heel hoog in vergelijking met wat zij elders kenden.¹⁰ Toch was kleurverschil tijdens de koloniale periode in Suriname en de Antillen, evenals in voormalig Nederlands-Indië en Zuid-Afrika, bepaald geen achteloos aspect van het samenleven. Er was integendeel sprake van een langdurige scherpe hiërarchie in huidskleur, direct verbonden met het systeem van slavenhandel en slavemij.¹¹ De overheersende kleur-hiërarchie, die samen te vatten is als 'hoe blanker, hoe beter', werkte ook door in Nederland. Voor zowel Surinaamse en Antilliaanse als voor Indische Nederlanders geldt dat zij in het algemeen zijn opgegroeid met een sterk vanzelfsprekend kleurbesef. Dat werkte door in hun normen ten aanzien van partnerkeuze: het was gewenst en aanbevolen om een 'lichtere' partner te zoeken. In Suriname bestond die aanbeveling als een opdracht: 'Opo yu kloru', of ook wel 'Likti yu kloru', wat wil zeggen 'open je kleur, verbeter je kleur, maak je kleur lichter', zorg ervoor dat je kinderen 'lichter' zijn dan jezelf.¹² Deze aanbeveling gold zowel voor de Creoolse als voor de Hindoestaanse bevolkingsgroep in Suriname, en was ook in de Antillen bekend als 'Drecha bo color', 'verbeter je kleur'.¹³ In Nederlands-Indië betekende een gemengde afkomst, mits die door de blanke vader was bezegeld met zijn formele erkenning, een betere juridische positie: Indische Nederlanders hadden dezelfde juridische status als blanke Europeanen. Ook al was die juridische gelijkstelling in de dagelijkse praktijk voor Indische Nederlanders geen garantie dat zij werkelijk met even groot respect bejegend werden als de blanken, toch was hun status belangrijk hoger dan die van

de Indonesiërs. Vanuit die situatie was het streven naar meer blanken in de familie begrijpelijk, evenals het individuele streven van Indische Nederlanders om zich zo 'licht' mogelijk voor te doen. Tastbaar werd dit streven in de ook in Nederland verkochte cosmetica, crèmes en poeders waarmee de donkere huid lichter gemaakt zou kunnen worden (overigens niet zonder gevaar).¹⁴

Terwijl in het Nederlandse koloniale rijk in de loop van enkele eeuwen een aantal raciaal gemengde samenlevingen was gegroeid, was Nederland in de naoorlogse periode nog vrijwel uitsluitend 'blank': de zichtbaar 'anderen' bevonden zich ver weg. Dat er in Nederland ook zonder de concrete aanwezigheid van zwarten wel een hardnekkige, over het algemeen negatieve beeldvorming over die anderen, en een vanzelfsprekend blank superioriteitsgevoel groeide, is boeiend beschreven door Blakely en Nederveen Pieterse.¹⁵ Er ontstond echter geen uitgebreidere kleur-hiërarchie in Nederland. Nederlanders leerden kennelijk niet om nog meer verschil te zien, tussen lichter en donkerder tinten in huidskleur, tussen verschillende soorten haar etc. Onderscheiden werden eigenlijk alleen blanken en niet-blanken: meer gedetailleerd onderscheid had in Nederland kennelijk geen functie. Uit de interviews bleek dat deze situatie eigenlijk nog niet wezenlijk is veranderd. Over deze 'blindheid' van de meeste Nederlanders verbaasden de migranten uit de voormalige rijkdelen zich wel. In de interviews merkten zij ook regelmatig verwonderd op, dat 'die Hollanders het verschil niet zien!'¹⁶ Dat in het huidige denken en spreken van de meeste blanke Nederlanders ten aanzien van 'anderen' een eenvoudige tweedeling kennelijk blijft overheersen, blijkt ook uit de bedekte termen van dit moment: allochtonen en autochtonen, autochtonen en migranten: 'wij' en 'zij'.

Het historisch onderzoek naar het ontstaan van een plurale of multi-culturele Nederlandse samenleving is nog beperkt.¹⁷ Verschillen of overeenkomsten tussen hoe blanke Hollanders destijds in de koloniën, en later in Nederland met niet-blanken en met vermenging omgingen en omgaan, verdienen meer onderzoek. In de toepassing van inzichten uit studies over het Caraïbisch gebied op de recente veranderingen in de Nederlandse samenleving is Oostindië een pionier.¹⁸ Uitnodigend tot toepassing op Nederland vond ik ook de kritische studie van Hoetink uit 1961, over de invloed van de 'rasfactor' op de Caraïbische samenlevingen.¹⁹ Zijn boek was een sterk pleidooi voor de erkenning van verschil, met inbegrip van uiterlijk verschil zoals huidskleur. Hij bekritiseerde de gêne onder onderzoekers om uiterlijk verschil te benoemen, en stelde dat die terughoudendheid eigenlijk een vorm van paternalisme en blanke superioriteit is. Voor hem is de gescheidenheid of 'gespletenheid' in de Caraïbische samenleving

het uitgangspunt: 'Wij dienen de gescheidenheid op basis van somatische kenmerken als werkelijkheid in de gesegmenteerde maatschappij te aanvaarden. (...) De "ras"-factor wordt ervaren als een de sociale positie van een groep (mede)bepalende factor.'

In plaats van 'rasfactor' of 'raciale factoren' introduceerde Hoetink de term 'somatisch normbeeld'.²⁰ Dat uiterlijk verschil vaak liever vergeten of ontkend wordt, beschouwde hij als het gevolg van vrees voor discriminatie. Kleurbesef wordt geassocieerd met discriminatie en rassenvooroordeel, omdat het de gelijkheid der rassen zou ontkennen. Maar volgens Hoetink lag een besef van 'blanke superioriteit' ten grondslag aan deze dubbelzinnige houding:

'Wij' zijn zó dominant, dat we zelfs niet mogen spreken over die factoren, die 'ons' van anderen onderscheiden. (...) Het alleen-maar-wijzen op deze factoren zou al de 'anderen' het gevoel van inferioriteit kunnen bezorgen dat wij hen (vanuit onze machtspositie) zo gaarne zouden willen besparen (p. 210).

Het is dus juist de ontkenning van raciale factoren die tekenend is voor de voortdurende blanke dominantie, zij het dat die superioriteitsgevoelens wel gepaard gaan met een bepaalde gêne. De 'westerse' onderzoeker voelt zich volgens Hoetink 'in feite gegeneerd *vanwege* zijn superioriteitsgevoel als "blanke".'²¹

De hier geconstateerde blanke gêne en terughoudendheid is niet beperkt gebleven tot de onderzoekers van de Caribische samenleving die Hoetink in 1961 beschreef. Ik meen dat zij ook herkenbaar is in het hedendaagse Nederlandse onderzoek naar en beleid ten aanzien van racisme en etnische minderheden vanaf het begin van de jaren tachtig.

De traditionele kleur-hiërarchie had tot gevolg dat Creools-Surinaamse en Indische mannen en vrouwen die een blanke Nederlandse partner kozen, in principe konden rekenen op positieve reacties van hun familie en omgeving. Een dergelijke partnerkeuze werd als vooruitgang en verbetering beschouwd. Na de migratie naar Nederland van deze groepen zette dit patroon van acceptatie zich voort. Hoe eerder een aanzienlijk deel van een groep migranten besloot, of besepte, dat hun verblijf in Nederland blijvend was, hoe meer de gemengde huwelijken met Nederlanders van de kant van deze migranten positief gewaardeerd werden, vermoed ik. Het tempo waarin dit besef doordrong, verschilt per groep. Voor de Indische Nederlanders kwam het besef van blijvende vestiging waarschijnlijk wel eerder dan voor de Creoolse Surinamers. Voor beide groepen vermoed ik dat dit proces zich vergelijkbaar snel heeft voortgezet, en veel sneller in vergelijking met andere groepen migranten zoals Hindostanen en Molukkers. Voor Hindo-

estaanse Surinamers, en voor Molukkers was de situatie anders. De Hindoestaanse gemeenschap bleef zowel qua taal als qua godsdienst meer afgesloten: het systeem van partnerkeuze bleef dat ook. Uithuwelijken bleef gebruikelijk en gemengde huwelijken, zowel met bijvoorbeeld Creoolse Surinamers als met blanke Nederlanders, behoorden tot de uitzonderingen. Er zijn wel aanwijzingen dat hierin in Nederland veranderingen ontstaan, maar die voltrekken zich in vergelijking met de ontwikkelingen van de Creoolse Surinaamse groep later en langzamer.

De situatie binnen de Molukse gemeenschap is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de Hindoestaanse, zoals ook Willems opmerkt.²² Ook Molukkers kennen een uitgebreid systeem voor de keuze en goedkeuring van huwelijkspartners, dat zich in Nederland heeft voortgezet. Nog belangrijker is waarschijnlijk de politieke situatie rond de vestiging van Molukkers. Voor de Molukkers was hun verblijf in Nederland uitdrukkelijk een uit nood geboren, tijdelijke kwestie. De terugkeerideologie was hier zeer sterk. Aparte woonwijken en kerkgebouwen bevestigden het beeld van een groep die, hoewel volledig deelnemend aan de Nederlandse samenleving, ook bewust afstand hield van al te nauwe contacten met Nederlanders, zoals via huwelijken. Hierin kwam pas verandering vanaf begin jaren tachtig. Zowel voor Hindoestaanse als voor Molukse mannen en vrouwen gold dan ook, dat zij bij een keuze voor een blanke Hollandse partner in principe moesten rekenen op afwijzing van die keuze door hun Molukse danwel Hindoestaanse familie, kennissen en omgeving.²³

De acceptatie van Surinaams-Nederlandse paren kwam tijdens de opkomst van de beweging voor gelijke rechten voor zwarten in de Verenigde Staten onder enige druk te staan. De 'black is beautiful'-gedachte volgend, spoorden sommige Surinaamse ouders hun kinderen aan tot een positief zwart bewustzijn, een bewuste keuze voor een zwarte levenspartner, met als gevolg een zekere aarzeling ten aanzien van een 'blanke' partnerkeuze. Identificatie met de zwarte bevrijdingsstrijd speelde ook voor de politiek actieve Molukkers een rol: het versterkte de groepsgrenzen, en daarmee de positieve waardering voor huwen in eigen kring. Impliciet betekende dit ook een negatiever waardering voor gemengde huwelijken met Nederlanders: verschillende Surinamers en Molukkers herinnerden zich dat zij door familie en vrienden als 'verraders' werden beschouwd toen zij kozen voor een blanke Hollandse partner.

Verontwaardiging over onderzoek naar 'rassenvoorkeur'

Vanaf begin jaren tachtig ontstond in Nederland een grotere gevoeligheid ten aanzien van het benoemen van etnisch verschil. Die verandering was het gevolg van het in die jaren doordringende besef dat de vestiging van

zowel de 'gastarbeiders' als de Surinamers niet tijdelijk, maar blijvend bleek te zijn, en ook van de reacties die dat opriep. Juist ook in die jaren was er grotere activiteit op extreem-rechts en georganiseerd racistisch gebied, tot uitdrukking komend in nieuwe politieke partijen zoals de Nederlandse Volks Unie en de Centruumpartij.²⁴

Precies in die turbulente periode, in 1981, verscheen de enige doctoraalscriptie over gemengde partnerkeuze van Surinamers en Antillianen in Nederland, door sociologiestudent Julian With: *Rassenvoorkeur en partnerkeuze*. Hij was verbaasd over de door hem gesignaleerde verschillen in waardering voor gemengde huwelijken in Suriname en in Nederland, en werd nieuwsgierig naar de verhalen achter de gemengde paren die hij in die tijd om zich heen zag. Die verwondering motiveerde hem bij het opzetten van zijn onderzoek, waarbij hij gemengde paren op straat interviewde. Toen hij oproepen voor verdere medewerking verspreidde via brievenbussen in onder meer de Bijlmer, kreeg With echter direct te maken met verontwaardigde afwijzing. Niet van gemengde paren zelf, maar van blanke Hollanders die schrokken van zijn woordkeuze, en van het onderwerp van zijn onderzoek. De term 'rassenvoorkeur' viel bij hen verkeerd. Hun verontwaardiging over het onderzoek was zelfs de aanleiding voor het oprichten van een 'anti-fascisme komitee' in de Amsterdamse Bijlmermeer. Deze schrikachtige reactie sluit aan bij de door Hoetink geformuleerde blanke gêne voor het benoemen van de raciale factor. With toonde zich in zijn scriptie behalve kwaad ook verbaasd over deze voor hem zo onverwachte reacties.²⁵ Verder ontbreekt het aan onderzoek naar reacties op zichtbaar verschil.

Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren aan het woord

Wat gebeurt er nu wanneer blank en zwart samenkomen in een relatie of huwelijk? Hoe wordt op dat onmiskenbare uiterlijke verschil gereageerd, en hoe praten de paren over die reacties, en hun omgang daarmee? Deze vragen kwamen aan de orde in interviews met etnisch gemengde paren. Voor dit artikel beperk ik me tot een klein deel daarvan, de interviews met 13 Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse paren. Nogmaals benadruk ik dat deze studie niet de interne dynamiek van de gemengde stellen betreft: hoe zij met elkaar omgaan, komt hoogstens zijdelings aan de orde. Het onderzoek betreft ook niet de duurzaamheid van gemengde huwelijken, of de vraag naar de gemengde identiteit van de kinderen van deze paren.²⁶ De interviews gingen over de reacties van anderen waarmee zij te maken kregen, zowel aan het begin van hun verhouding als in de

loop van de tijd. Die reacties zijn een aanwijzing voor de mate van acceptatie van hun huwelijk of verhouding.

Tussen Surinamers en Nederlanders vonden sinds de jaren zeventig steeds meer huwelijken plaats. Voor die tijd was zo'n gemengd huwelijk een uitzondering, zowel in Suriname of de Antillen, als ook in Nederland - eenvoudig omdat er maar zo weinig Surinamers of Antillianen in Nederland waren. De totale omvang van de Surinaamse gemeenschap in Nederland werd in 1946 op 3000 geschat, en in 1966 op 13.000.²⁷ Er was landelijk gezien niet veel kans op zo'n huwelijk. In deze paragraaf komen dertien gemengde paren aan het woord. De paren zijn gevonden door een combinatie van wervingsmethoden.²⁸ Behalve etnisch gemengd bleken de Surinaams en Antilliaans-Nederlandse paren ook bijna allemaal kerkelijk gemengd te zijn. Slechts bij 1 van de 13 paren behoorden beide partners van huis uit tot hetzelfde kerkgenootschap (R.K.) Alle (13) Surinaamse en Antilliaanse partners behoorden van huis uit tot een kerkelijke gezinde. Van de 8 onkerkelijke partners, allen Nederlands, waren er 6 Nederlandse vrouwen. Alle paren wonen in Nederland.

Samenstelling onderzoeksgroep 13 Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren

Surinaamse man + Ned. vrouw	7
Surinaamse vrouw + Ned. man	5
Antilliaanse man + Ned. vrouw	1

(Interviews met 13 Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren in 1996).

Eerste kennismaking: toeval of voorkeur?

Waar leerden deze paren elkaar kennen? In de buurt, via de burens, via het verenigingsleven, bij een danscursus, tijdens een concert, via een 'dating-spelletje', in de trein, in hetzelfde studentenhuys, op een feestje, bij een verjaardag van wederzijdse vrienden, als vrienden of vriendinnen van de eigen broers of zussen, via een cursus, in het café en op een camping. Nadere bestudering van deze lijst ontmoetingsplaatsen liet zien dat de ontmoetingen veel vaker in kleine, informele, grotendeels bekende en dus vertrouwde kring voorkomen dan daarbuiten. Slechts enkelen ontmoetten elkaar in een voor beiden onbekende, nieuwe, open omgeving. De meesten hadden elkaar al vaker gezien of in hetzelfde gezelschap verkeerd, voordat ze met elkaar in gesprek kwamen. Verschillende Nederlandse respondenten hadden als kind wel met Indische vriendjes of vriendinnetjes gespeeld, een enkeling had Surinaamse burens of kennissen. De meeste geïnterviewden gaven aan, dat zij hun man of vrouw destijds zeer bewust gekozen hadden,

en dat het verschil in huidskleur daarbij geen hoofdrol, maar wel een positieve rol had gespeeld. Exclusieve voorkeur vooraf voor een donkere danwel een lichte of blanke partner hadden slechts enkelen. Een Nederlandse vrouw:

Ik heb duidelijk een voorkeur gehad. En dan niet speciaal, zwart, negroïde zwart zeg maar; ik vond Indische jongens leuk, en ik vond Chinese jongens leuk. (lacht) Ik zie ook wel eens een Nederlandse jongen hoor, echt wel, gebeurde ook wel eens: maar vaker heren met een kleurtje.²⁹

Een andere Nederlandse vrouw:

Ik heb altijd wel op donkere mannen gevallen, ik weet niet wat 't is. Ik vind de mensen zelf op zich al heel anders, heel gastvrij. Het heeft me altijd heel erg getrokken.

Ook verschillende Nederlandse mannen spraken hun voorkeur voor het verschil uit:

Ik vond haar uiterlijk wel leuk. Ik vond het wel interessant. En nog steeds vind ik het een verademing, ja. Er zijn zoveel vrouwen die hun haar blonderen en er haast allemaal hetzelfde uitzien. Dan vind ik het wel een verademing dat er wat variatie in zit!³⁰

Een Surinaamse vrouw, eerder gehuwd met een blanke Nederlandse man, koos ook daarna bewust voor een lichte man:

Ik zie mezelf ook niet met een gitzwarte man aan komen kakken. (lacht) Ik zeg: het oog wil ook wat! Een ander vindt juist een gitzwarte man het mooiste wat er is. Ik hoef dat niet. Dus ik kan me niet indenken dat ik met 'n zwarte man zou gaan. Absoluut niet!³¹

Er was een enkele respondent die geen enkele voorkeur had, en die zijn partnerkeuze in dit opzicht als volkomen toevallig beschouwde. Een Nederlandse man:

De keuze voor haar heeft ook niet te maken met dat zij zwart is, hè? Van, ik val op zwart ofzo, nee. Het ging me eigenlijk om de persoon zèlf. Als zij wit was geweest, was zij het ook geweest. Als zij zwart was geweest, dan was zij het ook geweest.³²

Hij was echter een uitzondering. Bijna alle geïnterviewden verklaarden dat zij het verschil destijds al extra leuk vonden, of dat zij inmiddels - 'bij

gebleken geschiktheid' - een zekere voorkeur voor een bepaald uiterlijk hadden. De onbekendheid met elkaars achtergrond was groot. Slechts enkelen kenden van dichtbij andere Hollanders, Surinamers of Antillianen op het moment dat zij hun huidige partner leerden kennen. Voor bijna iedereen gold, dat het toch iets nieuws was om in zo'n 'andere' familie terecht te komen. Een Surinaamse vrouw:

Ik kende de codes niet. En ik was nooit met de in Nederland geboren witte Nederlander omgegaan. Niet echt. Dus je bent toch onbekend. En die onbekendheid maakte mij afwachtend. Ja. Ik wist dat ik met deze man verder zou gaan. Ik wist dat ik met deze man in zijn gezin terecht kwam. Ik zou er kinderen mee verwekken. En dat maakte het verschil, waardoor ik voor mezelf wist: eigenlijk ben je nooit zó dichtbij gekomen.³³

Veel Nederlanders wisten eigenlijk ook nauwelijks iets over Suriname. Een Surinaamse vrouw vertelde dat ze haar Hollandse man nogal veel moest uitleggen, in het begin:

Hij zei: 'Die Somalische vrouwen, met lange rokken, komen die ook uit Suriname?' Ik zeg: 'Néé, die zijn uit Somalië'. 'En de Antilliaanse?' Nou, die zijn ook als wij, alleen praten ze Papiament. Ja, m'n man haalde alles door elkaar, hoor!'³⁴

Het is niet overdreven om te stellen dat de partners in Surinaams- of Antilliaans-Nederlandse huwelijken elkaar en elkaars familie en vrienden aanvankelijk als nogal anders dan zichzelf beschouwden. Dat er een bepaalde afstand overbrugd moest worden, bleek ook uit hun verhalen over de eerste ontmoetingen en de eerste reacties.

Variaties in acceptatie

Aan de hand van door de partners zelf gegeven informatie en hun antwoorden op open vragen over de acceptatie van ouders, broers, zussen, vrienden, kennissen en collega's is een driedeling in mate van acceptatie van gemengde paren gemaakt: onderscheiden wordt a. probleemloze acceptatie; b. acceptatie met moeite; c. geen acceptatie: breuk (met een belangrijk deel van familie en/of vrienden).

Zoals hiervoor beschreven speelde kleurverschil een belangrijke rol in de Surinaamse en Antilliaanse samenleving: er was sprake van een hiërarchie in huidskleur, 'hoe lichter hoe beter'. Dat rechtvaardigde de verwachting, dat gemengde paren in eerste instantie meer acceptatie en waardering van Surinaamse of Antilliaanse kant, en meer tegenwerking en

weerstand van Hollandse kant ten deel zou vallen. Deze verwachting werd door de interviews niet bevestigd.³⁵

Voor 4 van de 13 paren (31%) was er wat betreft de acceptatie geen enkel probleem bij de wederzijdse familie, kennissen, vrienden of verdere omgeving. Het betrof even vaak een paar met een Hollandse man als met een Hollandse vrouw (resp. Surinaamse/Antilliaanse vrouw of man). Met bijna een derde deel is dit wel een aanzienlijk aantal probleemloos geaccepteerde stellen. Voor bijna tweederde (61%, 8 van de 13) van de paren heeft de acceptatie moeite gekost. Deze moeizaam geaccepteerde paren waren voor driekwart (6 van de 8) Surinaamse mannen met Nederlandse vrouwen, en voor een kwart (2 van de 8) Surinaamse vrouwen met Nederlandse mannen. In één geval (1 van de 13, 8%) kwam het tot een breuk met een belangrijk deel van de Hollandse familie. Het betrof een Nederlandse man met een Surinaamse vrouw.

'Acceptatie met moeite' bleek voor deze groep etnisch gemengde paren de standaard-situatie te zijn. Wie had er moeite mee? Uit de interviews komt naar voren dat er - in tegenstelling tot de verwachting - meer twijfel, weerstand of tegenwerking van Surinaamse kant kwam, dan van de Nederlandse.³⁶ Aan de andere kant moet geconstateerd worden dat voor geen van deze paren die weerstand tot een echte breuk met nabije familie of vrienden heeft geleid: dit in tegenstelling tot een Surinaamse vrouw met Nederlandse man, die wel tot zo'n breuk zijn gekomen. Daarbij kwam de weerstand wel van de Nederlandse kant.

De met moeite geaccepteerde paren

Vrijwel alle paren kregen te maken met weerstand vanwege het uiterlijk of de nationaliteit van de partner. Bij deze groep waren huidskleur en nationaliteit, of etnische groep, eigenlijk niet te onderscheiden. Het betrof steeds een afwachtende, min of meer negatieve houding tegenover ofwel het 'Hollandse', 'witte', en 'blanke', ofwel tegen het 'Surinaamse', 'zwarte', 'bruine' of 'donkere'. De reserve tegen de andere partner was meestal gebaseerd op onbekendheid, vooroordelen en stereotypen. Over Hollandse partners bleek onder Surinamers onder meer het beeld te bestaan dat deze 'bazig' en dominant waren, eigenwijs, gierig, makkelijk te krijgen (gemakkelijk te versieren: vaak, maar niet alleen over vrouwen), onbeleefd, nieuwsgierig, onhygiënisch, onbetrouwbaar in de liefde, materialistisch en te weinig respectvol voor ouderen. Over Surinaamse partners bestond bij Hollanders onder meer het beeld dat deze hardhandig waren, niet wilden werken, asociaal waren, geen Nederlands verstonden, gebiedend (in winkels bijvoorbeeld) waren.

Voor al deze opvattingen gold dat zij in de loop van de tijd, wanneer de betreffende partners en wederzijdse familie elkaar beter leerden kennen, verdwenen. De gemengde paren vergaten die eerste oordelen echter niet. Ze hielden er ook rekening mee dat ze eventueel terug kunnen komen. Afwijzing van een partner vanwege een verschil in klasse kwam onder deze geïnterviewde paren niet voor. Bij het verschil in leeftijd was het de bezorgdheid om een te jong geachte dochter die ging trouwen die weerstand opriep; dit is geen reactie die specifiek is voor gemengde paren. Tweemaal werd het verschil in taal met de Surinaamse schoonouders als een hindernis ervaren.

Tweemaal was verschil in kerkelijke gezindte een reden voor weerstand. Het ene paar betrof een Surinaamse man die van huis uit Islamitisch was, katholiek wilde worden, en in de katholieke kerk wilde trouwen: de eerste Amsterdamse pastoor die het paar daarvoor benaderde stuurde hen resoluut weg. De tweede voltrok het huwelijk echter zonder enig probleem. Bij het tweede paar ging de van huis uit Gereformeerde Nederlandse man over naar de Volle Evangelische Gemeente van zijn Surinaamse vrouw, waarbij hij zich ook opnieuw liet dopen. Dat was voor zijn familie een onacceptabele stap, waarover zij maar liever niet meer praten.

Dat is toch altijd een punt van wrevel. Dat het als een soort verloochening gezien wordt, van: zijn wij dan niet meer goed genoeg? Of is onze kerk dan..., hè? Ergens schijnt daar toch een wrevel te zitten.³⁷

Bij dit paar was voor de Hollandse familie het feit dat hun nieuwe schoondochter of -zus zwart en Surinaams was geen enkel bezwaar. Maar de religieuze veranderingen bleken eigenlijk onoverkomelijk en onbespreekbaar.

De niet-geaccepteerden

In één geval was het tot een breuk met familieleden of naaste vrienden gekomen. Het betrof een Nederlandse man met een Surinaamse vrouw. De weerstand kwam van een deel van de Hollandse familie. Met deze familieleden was uiterst minimaal contact. Deels was de weerstand terug te brengen tot wantrouwen tegen Surinamers die 'alleen voor de papieren' met een Nederlander zouden trouwen. Voor een ander deel wilde de familie van deze man zijn scheiding, en daarom ook zijn tweede vrouw niet accepteren. Dit tweede aspect is niet specifiek voor gemengde paren; het komt vaak voor dat een deel van de familie een tweede huwelijk niet accepteert. Zonder dat er sprake is van openlijke ruzie of enige vorm van confrontatie vermeed deze familie het contact liever, overigens tot verdriet van de Surinaamse vrouw, die vertelde dat ze steeds probeerde het contact

te bevorderen. De man richtte zich sterk op zijn Surinaamse schoonfamilie, was druk in de weer voor zijn in Suriname wonende familieleden, en het paar overwoog (r)emigratie naar Suriname.

Over de manier waarop de gemengde paren te werk gingen in het opbouwen van contacten met de wederzijdse familie, vrienden en kennissen vertelden zij uitgebreid. Er bleek een verschil in strategie te zijn ten aanzien van de directe familie enerzijds, en overige familie, vrienden en kennissen anderzijds. Ten aanzien van de eigen ouders en schoonouders bleken de paren meer geduld op te kunnen brengen dan voor de overigen. Hoe hechter de familie- of vriendenband, hoe meer geduld de gemengde paren konden opbrengen tegen weerstand en negatieve reacties.

Strategieën ter bevordering van acceptatie

1. 'De kat uit de boom kijken': Nadrukkelijke voorzichtigheid bij de eerste kennismaking met wederzijdse familieleden en vrienden.

Goed de kat uit de boom kijken. En later kan je dan meer jezelf zijn. Maar in het begin (zucht) ja: niet op de voorgrond willen treden.³⁸

In het begin zeiden ze ook zo, 'die bakra', die bakra, hè? Dat betekent Hollander. Zo van ja, wat moeten we ermee? We weten niets van d'r. We zullen het zien.³⁹

Een veelgekozen strategie bij de kennismaking met een als nogal 'anders' ervaren Hollandse of Surinaamse schoonfamilie bleek 'voorzichtigheid' te zijn. Behoedzaam, geduldig en oplettend, belangstellend maar terughoudend, netjes en enigszins afwachtend gaat men bij elkaars familie, vrienden en kennissen op bezoek. Vaak werd dit proces getypeerd als het 'de kat uit de boom kijken'. Daarmee wordt vooral geduid op een langduriger proces: men ziet het eens aan, blijft afwachtend, neemt er de tijd voor. Er wordt ook mee duidelijk gemaakt dat men zich niet direct, automatisch bij elkaar op zijn gemak voelde. Er moest een bepaalde afstand, onbekendheid overwonnen worden. Een Surinaamse man, over zijn bewuste voorzichtigheid ten opzichte van de Hollandse ouders van zijn nieuwe vriendin:

Als ik zeg, voorzichtig, dan bedoel ik eigenlijk, (zucht) ja, nou, overdreven aardig, goed over willen komen enzo, netjes, beschaafd ofzo, weet je? Dat ze zien, ik ben niet zo'n neger als jullie misschien wel zouden kunnen denken. Geen confrontaties aangaan ofzo. Je dan maar een beetje op de vlakke houden.⁴⁰

Een andere Surinaamse man typeerde de reactie van zijn ouders, broers en zussen op zijn Nederlandse vriendin:

Niet enthousiast, maar ook niet dat ze iets, iets tégen haar hadden; maar wel, ja: ook de kat uit de boom kijken.⁴¹

Een Surinaamse vrouw, over haar kennismaking met haar Hollandse (aanstaande) schoonouders:

Ze waren beleefd. Beleefd. Ja, God, ik was natuurlijk ontzettend verlegen. Dus ik zei niet veel. Zij zeiden ook niet veel. Dus eh... Beleefd. Natuurlijk, ik keek ook de kat uit de boom. Die mensen waren gewoon beleefd. Handjes schudden, handjes geven. Beleefd. Niet gezellig praten ofzo. Gewoon, beleefd.⁴²

Na de eerste voorzichtige ontmoetingen volgde meestal een wat langere periode van verdere kennismaking en toenadering. Hoe vaak men elkaar daarbij zag of sprak, verschilde sterk. Een deel van de familie woont meestal ver weg. Een Nederlandse vrouw, over het bewust opbouwen van contact met haar in Suriname wonende schoonmoeder:

Ja, je wilt 't gewoon goed doen. Ik ben, terug in Nederland, blijven schrijven, heb spullen gestuurd en noem allemaal maar op: er was een continuïteit, en ik liet het niet afweten. Het was niet zo van: nu ben ik getrouwd en het zit wel goed, ik heb met jullie niks te maken, nee, ik bleef gewoon dat contact wel in stand houden. Ik denk dat dat het vertrouwen bevordert heeft.⁴³

2. Beheerste nieuwsgierigheid. Meedoen, en niet teveel vragen stellen.

Een belangrijke klacht van de Surinaamse respondenten betrof de nieuwsgierigheid van de Hollanders. De Hollandse partners hadden ervaren dat nieuwsgierigheid bepaald niet op prijs gesteld wordt, en bewust beteugeld moet worden om vorderingen in de acceptatie te maken. Ik kwam door de interviews tot de conclusie dat de omgang met nieuwsgierigheid van cruciaal belang is in Surinaams-Nederlandse relaties.⁴⁴ Over nieuwsgierigheid is weinig geschreven. In zijn standaardwerk over de emoties stelt Frijda dat nieuwsgierigheid steeds zowel enige mate van angst als verlangen in zich bergt. Hij rangschikt nieuwsgierigheid samen met 'aandacht, verbazing en belangstelling' in een aparte categorie emoties, namelijk de cognitieve, van het type 'verlangens en genoegens', en formuleert over nieuwsgierigheid kernachtig: 'Alle ongebruikelijke, vreemde stimuli wekken nieuwsgierigheid, naderingsgedrag en exploratief gedrag op, maar ook gespannen afwachting en vrees. Ze kunnen beide tegelijk doen.'⁴⁵

De mate van angst voor het andere neemt af naarmate men met het verschil vertrouwd raakt, en in zelfvertrouwen groeit. In die situatie krijgt de nieuwsgierigheid meer ruimte: 'De vrees voor het onbekende neemt af of verdwijnt wanneer het algemene competentiegevoel of het zelfvertrouwen toeneemt.'⁴⁶

Dit dubbele aspect van nieuwsgierigheid, het gelijktijdige verlangen naar en de vrees voor verschil, speelt een belangrijke rol bij partnerkeuze. Uit de interviews met Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren bleek echter dat de Surinaamse en Antilliaanse partners lang niet altijd van al die aandacht gediend waren. Wat voor Nederlanders als belangstelling gold, werd door Surinamers nogal eens als nieuwsgierigheid ervaren, en niet gewaardeerd. Zij ergerden zich vooral aan de mateloosheid in het vragen stellen door Hollanders. Surinaamse man (misprijzend):

De mensen zijn nieuwsgierig geïnteresseerd. En dan gaan ze je vragen stellen. 'Heb jij een Nederlandse vriendin?' Ze beginnen niet met 'Heb jij een Surinaamse vriendin?' Het is altijd: 'Heb jij een Nederlandse vriendin?' Dat vind ik heel gek.⁴⁷

Een Surinaamse vrouw, over Nederlanders:

Deze mensen zijn nieuwsgierig, ze willen alles weten. En mijn mensen die houden daar allemaal niet van. Waar bemoei je je mee? Dat is het verschil.⁴⁸

Bij het zoeken van toenadering met de nieuwe schoonfamilie gingen de respondenten met geduld en doorzettingsvermogen te werk. Allereerst zijn er praktische manieren om een betere band op te bouwen: overal aan meedoen, zegt een andere Nederlandse vrouw over haar Surinaamse familie in Suriname:

Niet met je schoenen in huis. Niet op slippers op straat lopen. Je netjes kleden, verzorgd er uit zien. Niet topless zwemmen in het zwembad. Zeg maar, dus, hele uiterlijkheden. Meehelpen in huis, want wij waren daar met kerst, dus er moest heel veel gebakken en gekookt worden. En open zijn voor de mensen waarmee hun contact hadden. Meedoen met kaarten. Meedoen met feestelijkheden. Meedoen met bidden, meedoen met naar de kerk gaan. Zeg maar, alle dingen die voor de familie, en zeker voor zijn moeder, van belang waren. Terwijl, ik geef niks om de kerk. Alhoewel ik het wel leuk vind om het te bestuderen.⁴⁹

Een andere succesvolle strategie bleek het bewust opbouwen van wederzijds vertrouwen en vriendschap, door ook eigen problemen en twijfels met de schoonfamilie te bespreken: vooral onder vrouwen. Een Nederlandse

vrouw vertelde dat zij aanvankelijk weinig contact met de zussen van haar Antilliaanse man had, en dat dat veranderde toen zij hen bewust in vertrouwen nam. Zo ontstond in de loop van de tijd een hechtere en meer evenwichtige vriendschap tussen deze vrouwen, die ook de onderlinge relatie van het paar versterkte.

Het is langzamerhand steeds vertrouwder geworden. Op een bepaald moment hebben mijn vriend en ik ook problemen gehad, relatieproblemen, en toen voelde ik me het prettigst om daar met zijn zussen over te praten. Die konden me constructieve adviezen geven. En vanaf die tijd is het tussen ons wel closer geworden. Dat heeft zeker een rol gespeeld in het winnen en krijgen van vertrouwen.⁵⁰

Verschillende paren wezen op een verschil tussen Surinamers en Hollanders in de mate van openhartigheid van het bespreken van elkaars en andermans problemen. Surinamers zouden buiten de directe familiekring, en soms ook daarbinnen, minder praten, wat geslotener zijn - en blijven. Een Surinaamse vrouw, over haar familie:

Bij ons gaat alles stilzwijgend. Niet echt praten. Wij praten thuis niet echt met elkaar. Dingen gebeuren gewoon. En, that's it. Ik heb echt niet tegen mijn moeder verteld, van, ik heb verkering met hem ofzo: nee, dat niet. Ze merkte het, en: nou. Het zij zo.⁵¹

Een Nederlandse vrouw had geleerd, zich in te houden als het over gevoelige zaken binnen haar Surinaamse schoonfamilie ging:

Surinamers, zoals ik ze ken, zijn erg gesloten en houden alles binnen het gezin. Terwijl ik veel opener ben. Ik zeg gewoon alles en iedereen mag van alles weten. En dat, dat is een verschil dat me wel opgebroken is, in het verleden. Het is: bedek je schande, hè? Bedek je schande! Zo is het ongeveer in Suriname. Er zijn bepaalde dingen, wordt niet over gepraat.⁵²

Ook een andere Nederlandse vrouw benadrukte sterk dat het voor een betere band met haar nieuwe Surinaamse schoonfamilie van groot belang was geweest, dat zij haar nieuwsgierigheid bewust probeerde te beheersen:

En niet teveel vragen! Niet teveel vragen stellen. Niet teveel uithoren. Want zo voelen ze zich vaak ook door Nederlanders: uitgehoord. Ja. Terwijl ik die nieuwsgierigheid best heb hoor, houd ik die dan bewust voor me. Want ik denk, daar zou veel op afgeknapt zijn. Datgene waar hun over zwijgen, daar ga je in meezwijgen, voor een deel.⁵³

Hierin wordt een karakteristiek patroon zichtbaar, waarbij de Nederlandse partner zich inhoudt door minder directe vragen te stellen, commentaren of meningen te uiten, grotere waarde gaat hechten aan het niet ter discussie stellen van van alles en nog wat - en dus meer gaat zwijgen. De Surinaamse of Antilliaanse partner gaat langzamerhand meer praten, begint zichzelf meer te uiten, en gaat meer waardering voor een zekere openheid over emotionele problemen op brengen. Wederzijdse familie, vrienden en kennissen ondergaan een vergelijkbare ontwikkeling, vooral wanneer men de tijd neemt om vriendschappen te laten groeien. Kenmerkend is dat beheerste nieuwsgierigheid en wederzijdse bewuste terughoudendheid een grotere toenadering mogelijk maakt. Ik noem dit acceptatie door terughoudendheid.

3. Confrontaties ontwijken, maar wel eigen grenzen stellen: pragmatische strategieën tegen racisme.

De Surinaams-Nederlandse paren namen voor de wederzijdse acceptatie van de directe familie de tijd. Zoals hiervoor al beschreven, werd die acceptatie beschouwd als een proces dat niet geforceerd kan worden, en door voorzichtig en geduldig opereren bevorderd kan worden. Buiten de directe familie om brachten zij echter minder geduld op voor afwijzende reacties, bleek uit de interviews. Afwijzing van de partner leidde dan tot het vermijden van contact, zonder dat daar met veel teleurstelling over gesproken werd. Men praatte hier eerder schouderophalend en laconiek dan bitter of gekwetst over. Verschillende paren hadden met één of meerdere vroegere vrienden gebroken, of zagen bepaalde familieleden niet meer. Zelden ging dat gepaard met uitgebreide ruzies of discussies. Gewoonlijk werd het contact juist zonder discussie vermeden. Een Nederlandse vrouw brak met een vriendin:

Die vond op een bepaald moment dat ik hem maar gewoon de deur uit moest doen. En die stond ook niet meer open voor wat er dan nog goed aan hem was. En... Ja, dat is gewoon tussen hun beiden niet gegaan hoor: want hij hoeft haar ook niet meer te zien. En zij hem niet. Dus eh...⁵⁴

Een andere Nederlandse vrouw brak met een neef en een vriendin, nadat die haar Surinaamse man tijdens een bezoek volkomen negeerden.

Er werd niet tegen hem gesproken! Op die avond. Of ie er niet hoorde, nee! Of ie niet aanwezig was! Nou, dat vond ik zó minderwaardig, dat, daar hou ik gewoon niet van. Ja, dat is op ruzie uitgedraaid, natuurlijk, kan niet anders hè? We hebben nooit meer contact gehad. Dat komt toch nooit meer goed.⁵⁵

Een ander paar merkte op dat enkele in Groningen wonende familieleden van de vrouw weigerden met de Surinaamse man Nederlands te praten; dat betekende het einde van het contact. Hierover zei de Surinaamse man laconiek:

Bij één oom kom ik wel. Dat is gewoon een fatsoenlijke man. Maar die anderen zeggen: wil je met mij praten, moet je Gronings leren. Nou, ik zeg: als je met mij wil praten, dan ga je gewoon Nederlands praten, want anders praat ik niet tot je. En ze kunnen natuurlijk wel Nederlands! Uitslovers. (lacht)⁵⁶

Waar mogelijk werden er voor barrières waarop zij stuitten snel praktische oplossingen gezocht. Er werd niet langer dan strikt noodzakelijk bij stilgestaan. Het gaat hier om de houding die men inneemt tegen racisme. Deze pragmatische strategieën van gemengde paren sluiten aan bij onderzoek naar interetnische vriendschappen van scholieren en de etnische identiteit van Surinaamse jongeren.⁵⁷ Werd een Surinaamse man niet toegelaten in de ene discotheek, dan ging het stel naar een andere discotheek waar dat geen probleem was. Weigerde een hospita om de Surinaamse vriend van een Nederlands meisje in haar huis toe te laten, dan zocht het meisje een ander huis. Lukte het niet bij de ene pastoor om een gemengd huwelijk kerkelijk te laten bevestigen, dan ging men naar een volgende, voor wie dat bezwaar niet gold. Door deze handelwijze: snel, praktisch, zonder omhaal - behield men het zelfrespect, en werd verdere vernedering en gekrenkte trots voorkomen. Dat werd dan ook vaker aangeraden als strategie door deze gemengde paren.⁵⁸ Het woord racisme viel in de interviews zelden of nooit. Wel waren er, zowel van Nederlandse als van Surinaamse respondenten, opmerkingen over uitsluiting. Daartegen paste volgens de respondenten een praktische houding: men moet de feitelijke afwijzing eigenlijk niet tot zich door laten dringen. Zoals een Surinaamse man, die het advies gaf om in het geval van afwijzende reacties van de familie zo snel mogelijk het heft in eigen handen te nemen:

Je moet altijd de eer aan je eigen laten. Dat jij het eerste initiatief neemt om met die ouders te gaan praten.⁵⁹

Verskillende Surinaamse respondenten benadrukten deze houding ten opzichte van afwijzing en discriminatie. Zij menen dat men zich zo onkwetsbaar mogelijk moet opstellen: dat had hen geholpen. Een Surinaamse man:

Ik trok me d'r heel weinig van aan. Nog steeds, waardoor ik niet de indruk heb dat ik gediscrimineerd word. Je kan je eraan ergeren of niet. Ik ga ervan uit: mensen die discrimineren zijn dom of gek, dus... Je staat boven die mensen. Als je wat gedaan wilt krijgen, dan leg je het ze gewoon op: 'Ik wil het zo hebben', klaar. Je hebt overwicht op die mensen. Ik heb daarvoor bij de belastingen gewerkt, nou, daar heb je ook overwicht op die mensen. Dus dat werkt wel. Je moet je er bóvenstellen en ook een beetje openstellen.⁶⁰

Tussen Nederlandse en Surinaamse vrouwen bleek nogal eens wat afstand overwonnen te moeten worden. Tussen schoonzussen ontstonden in de loop van de tijd levenslange vriendschappen, maar er waren ook pijnlijke verhalen over mislukte toenaderingspogingen. Een Nederlandse vrouw, die haar Surinaamse man in 1966 leerde kennen en jarenlang actief was in Surinaamse verenigingen, voelde zich uiteindelijk toch niet geaccepteerd in Surinaams gezelschap.

(zacht) Nou, voor mijn gevoel niet. Daar moet ik heel eerlijk in zijn. Dat merk je aan alles natuurlijk; of de mensen wel of niet bij je komen zitten. Ja, ik voelde dat wel, dat ik niet zo als hun was.

Een teleurstellende ervaring voor haar was, dat ze merkte dat ze niet welkom was in een vrouwenwerkgroep van een Surinaamse vereniging, waar haar man en zij actief in waren.

Toen dacht ik, nou, ik zit er al vijf jaar in en zo: hartstikke leuk! Daar heb ik wel zin in. Want ik wil ook wel eens mijn zegje doen met een heleboel dingen. En dat werd dus niet geaccepteerd. Omdat ik geen Surinaamse vrouw was.

Vriendschap opbouwen met Surinaamse vrouwen was haar niet gelukt, zei ze.

Dá's moeilijk! Dat lukt niet. Nee, in mijn geval niet. Ik heb er wel mijn best voor gedaan, maar dat lukt niet. En dan voelde ik me wel gediscrimineerd. Van hun kant af. Terwijl ik het niet doe. Zo heb ik het ervaren ook, hoor (zucht): Dat je er eigenlijk toch geen vriendinnen aan overhoudt, aan Surinaamse vrouwen. Dat dat niet lukt. Of ja, in het begin wel, maar dat ze naderhand toch weer naar hun eigen mensen trekken.⁶¹

Haar conclusie was dat ze achteraf gezien beter niet zoveel verwachtingen over die vriendschappen had kunnen hebben. Een andere Nederlandse vrouw probeerde vaste patronen tevergeefs te doorbreken:

Ik heb het hier wel eens gehad, op een feest, drankjes halen. Op een Surinaams gemengd feest, zeg ik, ik ga wel even drankjes halen. En toen werd ik niet geholpen. Dat was een feest in Zaandam. Daar was het ook zo: de mannen gingen allemaal drankjes halen. De vrouwen deden dat dan niet. Ik had gewoon zoiets van, ik wil het een keer proberen. Maar dat lukte niet.⁶²

Een Nederlandse vrouw, werkzaam in en bekend met Surinaamse organisaties, vertelde over vergelijkbare ervaringen, zowel op feesten als bij andere bijeenkomsten. Zij zegt dat zij in de loop van de jaren veranderd is in hoe ze reageert op afwijzende blikken van Surinaamse vrouwen. Door 'terug te kijken' gaat ze nu een soort confrontatie aan:

Ik voel me door zwarte mannen eerder geaccepteerd dan door zwarte vrouwen. Want ik ben inderdaad hun concurrent. Ik ga niet - vroeger was ik geneigd om meer door de knieën te gaan om geaccepteerd te raken. Nu heb ik meer zoiets van: nou, de verhoudingen moeten gelijk liggen. Jullie moeten er net zoveel moeite voor doen als ik er moeite voor moet doen. Het moet niet zo zijn dat ik op mijn knieën moet, in de hoop dat ik deel daarvan mag uitmaken. De angst om afgewezen te worden, die maakt de kans groter dat je afgewezen wordt. Daarom heb ik nu meer trots. Als ik op een Surinaams feest ben, dan kijk ik gewoon terug: stik de moord maar. Als het niet o.k. is, is het niet o.k.: Jammer dan.⁶³

Geen van de Nederlandse mannen heeft aangegeven dat hij zich door Surinaamse mannen in vergelijkbare zin afgewezen voelde. Tenslotte gaven verschillende gemengde paren aan dat zij in Nederland weinig afkeurende of nieuwsgierige blikken ondervonden, maar buiten Nederland, op vakantie, des te meer. Genoemd werden in dit verband negatieve ervaringen in Parijs, Griekenland, Spanje, Thailand, Azië en Turkije.

De strategie die deze paren het meest gebruikten om pijnlijke afwijzing en discriminatie tegen te gaan, was minder terughoudend dan die ten opzichte van hun directe (schoon)familie. Er werden eerder contacten bevroren, vriendschappen op hun beloop gelaten. Het viel op dat er snel gehandeld werd, om de eigenwaarde, trots en zelfrespect zo veel mogelijk in stand te houden. Deze dominante houding van pragmatische uitwijking tegenover afwijzing kan gezien worden als een anti-racistische strategie.⁶⁴ Wanneer dit in Nederland een veel voorkomende houding is, is dat geen indicatie van volkomen aanvaarding van verschil; het tekent juist de begrenzing ervan. Openlijke conflicten waren er nauwelijks, omdat die zo veel mogelijk worden gemedend. De enige confrontaties, als dat woord hiervoor al geschikt is, bestonden uit de koele blikken die zwarte en blanke vrouwen die elkaar niet kennen, elkaar in gemengd gezelschap verklaarden toe te werpen.

Veranderingen in etnische identificatie

Aan de 13 paren is een aantal open vragen gesteld met betrekking tot de etnische groep, nationaliteit of geboorteland waarbij zij zichzelf al dan niet toe rekenen. Hoe Surinaams of Antilliaans en hoe Nederlands voelen zij zich? De indeling is gebaseerd op deze zelf-verklaarde identificatie door de respondenten. Onderscheiden wordt behalve de voor de hand liggende categorieën Nederlands, Surinaams en Antilliaans de categorie 'half-half': alleen wanneer de respondenten uitdrukkelijk aangaven zich evenveel te identificeren met beide groepen, is hun antwoord in deze categorie ondergebracht.

Voornaamste etnische identificatie van partners uit Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse gemengde huwelijken

	Nederlands	Surinaams of Antilliaans	half-half
Surinaamse of Ant.man (8)	3	4	1
Surinaamse vrouwen (5)	1	4	
Nederlandse mannen (5)	3		2
Nederlandse vrouwen (8)	8		

totaal (26)

15

8

3

(* Interviews met 13 Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren in Nederland, 1996)

Het meest 'opgeschoven' naar de kant van hun partner zijn de mannen. Van de Surinaamse mannen beschouwen 3 van de 8 (37,5%) zichzelf inmiddels als overwegend Nederlands. Van de Nederlandse mannen beschouwen 2 van de 5 (40%) zichzelf inmiddels als 'half Surinaams, half Nederlander'. Het beeld bij de vrouwen is heel anders. Slechts 1 Surinaamse vrouw beschouwt zichzelf als overwegend Nederlands; de overigen verklaarden gewoon Surinaams te zijn gebleven. Maar de meest nadrukkelijke verklaringen kwamen van de Nederlandse vrouwen. Geen van hen gaf aan dat zij in de loop van de tijd meer naar de Surinaamse kant was overgegaan. Zij verklaarden allemaal Nederlands te zijn gebleven, niet veranderd te zijn. Verschillende Nederlandse vrouwen gaven aan dat 'Suri-

naamser' worden niet altijd gewaardeerd wordt, vooral niet wanneer Nederlandse vrouwen dat zouden proberen: dat zou met name door Surinaamse vrouwen worden afgekeurd. Twee Nederlandse vrouwen waarschuwden uitdrukkelijk voor het 'versurinaamsen'. Een Nederlandse vrouw, die vertelt dat zij inmiddels voor de telefoon goed Surinaams-Nederlands spreekt, waarschuwt:

Sommige Nederlandse vrouwen die met Surinamers getrouwd zijn, hebben de neiging om ook zo [met een Surinaams accent, DH] te gaan praten. Ook waar Surinaamse meisjes bij zijn. Nou, daarover wordt achter hun rug gezegd, wat denkt ze wel! Dat vinden ze belachelijk! Ik vind het zelf eigenlijk ook een beetje. Dat wordt dus niet gepikt door Surinaamse meisjes, als het Nederlandse meisjes zijn.⁶⁵

Een andere bevestigde dit:

Ik denk dat de mensen het eerder accepteren dat jij als Nederlandse met Surinaamse schoonouders gewoon Nederlands blijft, als dat je jezelf gaat omturnen tot een halve Surinaamse, terwijl je dat toch niet bent! Wat ik veel meegemaakt heb, van Nederlandse vrouwen. Maar zo werkt het niet!⁶⁶

Beide citaten geven aan dat een dergelijke 'aanpassing' aan de Surinaamse gewoonten door Surinaamse vrouwen niet gewaardeerd wordt. Een Surinaamse man bevestigde dat Surinaamse vrouwen hem kritisch aankijken en zo hun eigen termen hebben voor Nederlandse vrouwen:

Surinaamse vrouwen zeggen dan tegen me (geringschattend): 'Oh, ben je met een kaas?'⁶⁷

Een Nederlandse man, die met een Surinaams accent praat, ondervond daarentegen geen weerstand. Hij vertelde er heel vrolijk over:

Ik merk nu al dat mensen me soms vragen: Kom jij uit Suriname ofzo? Je hebt zo'n accent! Dan zeg ik, nou, dat kan. Omdat je zoveel in die Surinaamse samenleving verkeert dat je dat min of meer overneemt. Niet eens imiteert, want je neemt het echt over hoor. Mijn familie zegt: Je wordt al echt een Surinamer! (lacht) Dat merk ik zelf ook wel. Ik zeg wel eens, ik ben eigenlijk zo'n Eurinamer. Half Europees, half Surinaams. Of Eurinees! (lacht)⁶⁸

De uitdrukkelijke verklaringen van Nederlandse vrouwen dat zij beslist niet Surinaamser geworden waren, dat zij 'zichzelf' gebleven zijn, en hun adviezen aan anderen om dat ook zo te doen, roepen de vraag op in hoeverre dat veranderen of niet-veranderen vrijwillig of min of meer gedwongen

gebeurt. De Surinaamse mannen benadrukten dat zij niet zo zijn als veel andere 'negers', waarvoor zij tevens waarschuwden. Surinaamse mannen en vrouwen gaven aan dat ze hun trots en zelfrespect bewaarden door zich bij problemen terughoudend op te stellen. Nederlandse mannen zeiden dat ze hun schouders ophalen voor de negatieve reacties van anderen. Zo vertelden zij hoe ze de afwijzing door anderen omzeilen. In elk van deze verhalen zit dan ook een ondertoon, die waarschuwt voor problemen die zich voordoen wanneer men zich anders zou opstellen.

Kleurverschil als dilemma: vergeten of onthouden, erkennen of ontwijken?

Over de gevolgen van kleurverschil tussen de partners in gemengde huwelijken deden de geïnterviewde paren zeer tegenstrijdige en ambivalente uitspraken. De een ontkende hevig dat er sprake is van verschil, de ander voelde zich altijd en overal extra bekeken. De een stelde dat hij of zij alleen door opmerkingen van anderen herinnerd wordt aan het verschil, de ander meende dat er ook onderlinge spanningen waren, een derde ontkende zowel in de onderlinge als de externe interacties elke impact van uiterlijk verschil. Uit de antwoorden bleek duidelijk hoe gevoelig dit onderwerp lag. Aan de ene kant is er de norm die voorschrijft dat huidskleur geen betekenis heeft. Aan de andere kant is er het onmiskenbare zichtbare verschil dat enerzijds vergeten wordt in de loop van de tijd van een verhouding of huwelijk, maar waarop anderen telkens weer kunnen reageren. Drie aspecten van de antwoorden komen hier aan de orde.

1. Speelt kleurverschil een rol? Primaire reacties op het benoemen van kleurverschil.
2. Heeft het kleurverschil betekenis in de onderlinge verhouding van deze stellen?
3. Merken zij wel of niet op of anderen reageren op het kleurverschil?

1. Primaire reacties op het benoemen van kleurverschil: 'Daar praat of denk ik liever niet over.'

Het onderwerp is zo omstreden, dat verschillende respondenten aanvankelijk weigerden op de vragen in te gaan, zoals een Surinaamse man, op de vraag naar zichtbaar verschil, en hoe hij zichzelf zou omschrijven:

(stilte) Hoe bedoel je? Uiterlijk? (afwerend) Dat eh, daar doe ik niet aan. Die vraag moet je dan maar aan haar (wijst naar zijn vrouw) stellen.

(v: Ja. Maar, zeg je, zwart? Ik ben zwart? Of zeg je dat nooit?) Nou, ja, ik zeg, ja, ik ben zwart. Maar daar hoef ik toch niet voor... Of, ik ben een neger. Maar ik wil niet...

(v: Is dat verschil voor jou belangrijk? Zwart-wit?) Nee. Nee. (v: Is dat iets wat je vergeet, in de loop van de tijd?)

Ja. Nee. Op een gegeven moment wordt het zo gewoon dat je het niet meer ziet. Ik denk ook dat - met vrienden, of met familie - dat je er op een gegeven moment gewoon bij hoort, omdat er geen verschil meer is. Op sommige momenten voel je je een Surinamer: dan is er misschien even een verschil.⁶⁹

Het bovenstaande was een pijnlijk moment in het gesprek - het was duidelijk dat deze man de vraag vervelend vond, er eigenlijk niet op wilde antwoorden. Een Nederlandse man zei dat ook hij liever niet stilstaat bij kleurverschil.

Ik sta daar nooit allemaal zo bij stil. Het gaat bij mij allemaal automatisch. Ik trek me nooit zoveel van andere zaken aan. Voor mij is alleen maar belangrijk m'n gezin. Klaar. Voor de rest niks. Wie daaraan komt, dan word ik link, en voor de rest interesseert het me eigenlijk niet wat je denkt, zegt of doet, dat moet je zo voor je eige weten. Dat zal mij verder worst wezen. Zolang je mij maar niet lastig valt.⁷⁰

Terwijl deze mannen de vragen wat afweerden, ging een andere, Surinaamse man, er uitgebreid op in, omdat hij zich zeer bewust was van kleurverschil en de gevolgen daarvan. Hij had zichzelf erop betrappt dat hij soms ook impulsief afkeurend keek naar (andere) gemengde stellen op straat.

Vaak kijken Surinaamse mannen ook naar Surinaamse vrouwen die met een Nederlandse man een relatie hebben, van, eh, hee, wat is dat?! Soms betrap ik mezelf er ook op! Dat is een soort oud, een soort automatisme ofzo. (zucht) Als ik bewust er gewoon zo over nadenk, dan niet. Maar gewoon onbewust, af en toe, dan kijk ik van: dat kan niet!⁷¹

Kleurverschil kan kennelijk primaire, onbeheerste reacties oproepen. Zelfs de respondenten, allemaal onderdeel van een gemengd paar, betrappen zich op spontane afkeurende blikken.

2. De impact van kleurverschil op het gemengde paar zelf

Hoewel de interviews hierop niet uitdrukkelijk ingingen, omdat het onderwerp van gesprek de reacties van anderen op de gemengde paren waren, deden veel respondenten toch uitspraken over hoe zij onderling met zichtbaar verschil omgingen. De antwoorden liepen uiteen van nadrukkelijk ontkennend tot nadrukkelijk erkennend.

a. De ontkenners.

Een Surinaamse man, op de vraag of hij in de loop van de tijd vergeet dat zijn vrouw blank is:

(nadrukkelijk) Nou, nee! Zo zie ik haar niet. Ik zie haar gewoon als (naam)! Niet als blanke, of blonde, nee. Ik zie haar gewoon als individu. Ja.⁷²

Een Nederlandse vrouw:

Ik ben me er niet de hele dag bewust van dat hij zwart is. Dat helemaal niet! Als je het dan puur over huidskleur hebt, dat denk ik niet. Je bent op een gegeven moment zo gewend aan een beeld van een persoon.⁷³

Deze respondenten reageerden min of meer verbaasd, omdat zij na jarenlang samenzijn met een 'andere' vrouw of man het verschil in huidskleur niet meer opmerkten. Twee andere vrouwen reageerden resoluut afwijzend. Zij zien het gewoon niet, zeggen ze. Een Nederlandse vrouw:

Dat verschil is er helemaal niet. Nee. Vind ik niet. Ik heb het eigenlijk nooit als verschil gezien. Nee, ik zag het niet echt als verschil. Ik had geen andere reacties, als ik met hem samen in de stad zou lopen, van mensen als dat ik daar met mijn ex-vriend (Hollands) in de stad zou lopen. Dat verschil heb ik voor mezelf ook niet. Zo'n gevoel van, nu loop ik met een gekleurde, of een buitenlandse jongen? Nee. Dat gevoel had ik niet. Nee.⁷⁴

Een andere Nederlandse vrouw:

Dat zie ik niet hoor. Als mensen aardig zijn, dan maakt mij het niet uit hoe ze er uit zien. Nee hoor.⁷⁵

Een Surinaamse vrouw:

Dat hele zwart-wit zijn heeft me nooit zo beziggehouden. Ik denk niet zo zwart-wit. Het spijt me, maar ik hou me daar niet mee bezig. Nee.⁷⁶

b. De erkenners.

Hier tegenover stonden degenen die wel verschil opmerkten en erkennen. Sommigen gaven aan dat dat iets was wat alleen helemaal aan het begin van hun verhouding opviel. Een Nederlandse vrouw:

Als je bijvoorbeeld bij elkaar in bed ligt, en je ziet die kleuren naast elkaar ofzo: dat vond ik in het begin heel fascinerend. En dat vind ik nu gewoon zo normaal.⁷⁷

Een Nederlandse man, nog niet zo lang samen met zijn Surinaamse vrouw, begon juist met die erkenning, zei hij:

Ja, ik ben echt een blanke Hollander! (lacht) Eerder was dat niet zo iets wat wat betekent voor je. Dat gaat nu pas voor me leven. Eerder was het gewoon mèn's! Blank en donker, dat speelde niet. Nu heeft het mijn belangstelling. Het is ook iets waar je niet omheen kan. Dus, daar moet je gewoon iets mee doen. Dat is een ding wat nieuw voor me is. Maar ik lig daar niet wakker van, hoor! Ik loop ook niet de hele dag rond van, het heeft nu zo'n impact, he? Nee hoor. Ik zou eerder zeggen: dat popt af en toe op.⁷⁸

Twee Surinaamse respondenten pleitten nadrukkelijk voor erkenning van verschil. Een Surinaamse man:

Sommige mensen willen zogenaamd geen verschillen zien. Dan denk ik, ja, dan ben je zeker blind ofzo? Heb je echt een brilletje nodig, denk ik dan. Want ik bedoel, die verschillen... Ik zie kleur. Ik zie ook verschillen. En dat zou gewoon irreal zijn om dat anders te gaan zien vind ik. Want die verschillen die zijn er gewoon. Daar kan je gewoon niet om heen. Vind ik. Je moet niet ontkennen dat er verschillen zijn!⁷⁹

Een Surinaamse vrouw:

Kleurenblind bestaat! Tuurlijk, dat bestaat. Maar dat is een ziekte! (lacht) Dat is een ziekte. Ja. (lacht) Er zijn kleuren, kom! Kleurenblind ben ik niet! Echt niet.⁸⁰

3. Opmerkzaamheid op bliken en reacties van anderen op gemengde paren

Hierin gaven respondenten aan of zij al dan niet opmerken of anderen reageren op het kleurverschil tussen hen. Ook hier waren de ontkenners en erkenners duidelijk te scheiden, maar de erkenners waren duidelijk in de meerderheid. Van de 13 respondenten die hierover duidelijke uitspraken deden, waren er drie radicale ontkenners, terwijl er tien met duidelijke voorbeelden van zulke reacties kwamen.

a. De ontkenners

Een Nederlandse vrouw, over reacties van onbekenden, op straat:

Ik let daar niet op. Nee. Misschien omdat het mij niet zo snel opvalt, erger ik me er niet zo erg aan. Maar hij kan er wel eens boos om worden! Hij heeft wel zo iets van, kijk voor je man! Nou, ik, ik maak me er niet zo druk over. Nee.⁸¹

Een andere Nederlandse vrouw:

Ja, ik zie dat verschil niet hoor. Maar ik zie dat verschil helemaal niet met bruine mensen of blanke mensen. Dat zie ik gewoon helemaal niet. Dat zie ik niet.⁸²

Een Surinaamse vrouw:

Ik let daar nooit zo op, nee. Ik ben niet zo met dat zwart-wit, of met het verschil bezig: nee. Ik let daar niet op.⁸³

b. De erkenners.

Een Nederlandse vrouw verwoordde de ambivalentie ten opzichte van het kleurverschil treffend. Eerst reageert ze vanuit de norm, dat huidskleur onbelangrijk is; daarna erkent ze het belang ervan juist nadrukkelijk.

Nee, dat is niet belangrijk. (herstelt) Ja, het is natuurlijk heel belangrijk, omdat het heel zichtbaar is. In die zin is het heel belangrijk. (stilt) Het is wel heel aanwezig. En het is met name belangrijk op de momenten dat hij er erg last van heeft, als hij gediscrimineerd wordt. Dan, ja, dan wordt het voor mij ook heel belangrijk.⁸⁴

Een Nederlandse vrouw stelde dat zij zich later veel meer bewust was geworden van kleurverschil. Van huis uit had zij het niet zo meegekregen:

Ik ben later meer op kleurverschillen gaan letten, ik ben me er meer van bewust geworden, omdat Surinamers denken in kleurverschillen. Die denken in: dat is Chinees, iemand heeft Chinese ogen, recht haar.. Dus dan ga je er veel meer over nadenken. Maar niet zoals Nederlanders dat doen. Ik kan rustig zeggen: hij is Javaans, of hij heeft een beetje Chinese ogen. Daar bedoel je verder niks mee. Maar in Nederlandse oren klinkt dat al gauw een beetje discriminerend. Terwijl dat in Surinaamse kring niet zo bedoeld is; je praat gewoon in termen van ras!⁸⁵

Nog een andere Nederlandse vrouw stelde dat het van de situatie en de plek afhing:

In Suriname kan ik me echt heel blank voelen. En op een Surinaams feest kan ik me heel erg blank voelen.⁸⁶

Een Surinaamse man zag nieuwsgierige of afkeurende blikken scherp:

Je ziet mensen gewoon vaak kijken! Ik bedoel, als ik hier loop met haar, dan merk ik het altijd. Het irriteert me ook. Ze kijken zo, van (zucht) ja, moet je dat zien.⁸⁷

Een Surinaamse vrouw stelde dat door invloeden van buitenaf, zoals op school, het bespreken van kleurverschil met haar kinderen onvermijdelijk werd:

Mijn jongste zontje: die wil graag wit zijn. Ja: ik ben wit! Of, nu zegt ie, ik ben oranje. Hij heeft zichzelf iets (lacht) met kleur gegeven. Bij mijn dochters zaten alleen maar overwegend blanke kindertjes. (zucht) De paar zwarte die er waren, waren zij, en nog twee of drie donkere kinderen. Dus ze moesten ergens bij horen. Op een moment ging mijn oudste dochter richting blanke kinderen. En die zwarte kinderen namen haar dat heel erg kwalijk! Dat was een hele toestand op school! Ik weet niet of je de term Blaka Bakra kent: zwarte Hollander. Dat ze daar ook zo genoemd werden! Dat was voor de kinderen heel erg moeilijk. Ze moesten een keus maken. Van waar ze bij wilden horen. Terwijl ze dat helemaal niet kenden.⁸⁸

Een Nederlandse man merkte alleen externe reacties op. Daar reageerde hij laconiek op:

Toen we in 't begin door de stad liepen hebben we ook wel 's gehad dat ze ons nakeken. Dan had je echt zo 't idee van: dat is omdat je nou met een zwarte vrouw loopt. Of je aanstaren, en als je terugkijkt, dan gauw weggijken. Het zijn meestal ouderen. En ik heb wel 's gehad, met m'n eigen zontje, die is dan natuurlijk 'n beetje koffiekleurig. Dat iemand zegt: goh, wat 'n leuk jochie, dan zeg ik: ja, is m'n zoon. O, zeker geadopteerd? Zeg ik: Nee hoor, hij is echt van mezelf. En dan zeg ik: ja, dat wordt effe nadenken, hè? Maar dat zijn meestal oudjes ofzo.⁸⁹

De Nederlandse respondenten zijn zich in de loop van hun huwelijk of verhouding sterker bewust geworden van kleurverschillen en de gevolgen daarvan. De meeste Surinaamse respondenten waren zich daarvan al bewust, en spraken er met meer vanzelfsprekendheid over. De reacties van onbekende anderen op het kleurverschil werden het gemakkelijkst verteld. De interne, onderlinge verhalen kwamen moeizamer. Er werd geen duidelijk patroon zichtbaar in wie nu meer, en wie minder gevoelig was voor reacties op uiterlijk verschil. Zowel mannen als vrouwen, zowel Nederlandse als Surinaamse respondenten lieten uiteenlopende meningen horen. Het is moeilijk om te kwantificeren in hoeverre die zichtbare verschillen nu meer erkend, of meer ontkend of ontweken worden. Ik tekende in totaal 26 uitgebreide antwoorden hierover op. Daarvan waren er 11 'ontkennend', en 15 'erkennend.' Duidelijk werd in elk geval dat de meningen en de ervaringen hierover sterk ambivalent, en ook tussen levenspartners meermaals sterk tegengesteld zijn.

Verrassing: mijn man/vrouw is Surinaams! Gemengde paren in de omgang met 'kleurenblinde' Nederlanders

Tenslotte bleken Surinamers nogal eens voor 'een ander' aangezien te kunnen worden. Vooral 'autochtone' Nederlanders herkennen alleen Creoolse Surinamers als Surinamers; andere Surinamers delen zij al snel in als bijvoorbeeld Indisch.⁹⁰ Oostindië meent dat in dergelijke Hollandse reacties een zekere welwillendheid nog wel overweegt, maar hij geeft ook aan dat de ervaring en de perceptie van de ene respondent en de andere in dit opzicht sterk uiteen kunnen lopen, ook als het gaat om Surinamers uit hetzelfde gezin, die over dezelfde ervaringen en herinneringen spreken.⁹¹ Drie Surinaamse mannen merkten op dat zij niet als 'Surinamer' beschouwd of herkend werden. Hoe zij die 'blindheid' van Nederlanders ervaren, bleek verschillend. Een van hen was Javaans, de ander Hindostaan. De Javaans-Surinaamse man vond het leuk om zich 'anders' voor te kunnen doen. Zowel op straat, tijdens zijn militaire diensttijd als op zijn werk wordt hij aangezien voor Indonesiër.

Wat ik vaak meemaak: ze weten niet dat ik uit Suriname kom. Dat is het mooiste! Dan kom je in de tram, met een kindewagentje; komen er Surinaamse vrouwen, meisjes; die aaien. En gaan Surinaams praten. Dus, eh, zeggen ze: wat mooi, wat een lekker jochie; in het Surinaams dus. Daar, daar geniet ik van! Daar was ik trots op. (...) En dat vind ik leuk om mee te maken! Op mijn werk was er een oude man, een collega, die sprak altijd maleis tegen mij! Tja, ik versta het niet. Maar hij bleef maar maleis tegen mij praten! Dan liep ik door; ik liet hem in de veronderstelling dat ik uit Indonesië kwam. Ik liet hem niet blijken dat ik Surinamer ben. Nee, ik vind het leuk. Ik kan me plaatsen in de Indische kant, en in de Surinaamse kant. Dat is mijn voordeel.⁹²

De Hindoestaanse Surinaamse man vond het juist niet leuk dat hij niet als Surinaams erkend werd:

In Nederland heerst het beeld dat Surinamers alleen maar negers zijn. Er is sprake van Surinamers, dan bedoelen ze neger. Nou, daar kan ik me kwaad om maken. En dan zeggen ze tegen mij: nee, we bedoelen 'n echte. Nou, dan zeg ik: sode-mieter op. Wat is nou 'n echte? Ik ben 'n echte. M'n ouders ook. Mijn grootouders ook.⁹³

Deze confrontaties deden zich vooral voor, vertelden deze paren, in de jaren zeventig, toen rondom de onafhankelijkheid van Suriname grote groepen Surinamers naar Nederland kwamen. De al langer in Nederland wonende Surinaamse families werden toen plotseling veel meer als Suri-

namers beschouwd, en merkten dat er tegen Surinamers meer weerstand ontstond. Deze gemengde paren kunnen afhankelijk van de situatie en het gehoor vertellen of verzwijgen dat hun man of vrouw Surinaams of Nederlands is. De Nederlandse partners laten hun openhartigheid afhangen van de situatie. Omdat de meeste Hollanders er niet van uitgaan dat een andere Hollandse man of vrouw een Surinaamse partner zal hebben, levert die onthulling een schokeffect op. Een Nederlandse vrouw:

Ik werk in een kapsalon. Mijn collega's weten dat ik met een Surinaamse jongen ga. Er zijn best wel klanten die discriminerende opmerkingen maken. Dus dan heb ik wel zoiets van eh, dan schrikken ze ervan. Als ik opeens zeg: ja, maar ik heb ook een Surinaamse vriend! Dan worden ze helemaal rood, en beginnen ze te stotteren: 'Jeetje, wat heb ik gezegd?' Dan schamen ze zich. Ik vind dat dan schijnheilig. Vroeger stond ik daar niet bij stil, maar nu wel. Dan denk ik, hee, denk een beetje om je woorden. Ja, laat ze maar eens voelen dat ze dat niet zomaar tegen iedereen, overal kunnen zeggen!⁹⁴

Een Nederlandse man merkt hetzelfde op zijn werk:

Dan hoor je wel 's opmerkingen natuurlijk, en als ze er dan achter komen dat je vrouw ook zwart is, dan heb ik wel 's meegemaakt dat iemand dacht: oei, wat heb ik allemaal gezegd tegen 'm. (...) Sommigen kun je daarmee overtuigen, anderen blijven natuurlijk op hun standpunt. Ja, dan slaat het meestal dicht. Dat is weer het neven-effect als je 't bekend maakt, dan hoor je niet zo veel meer (lacht). Er zijn wel mensen waarvan je weet hoe ze erover denken waaraan je merkt dat die niet meer dat soort uitlatingen doen als jij erbij bent.⁹⁵

Dit is een aspect dat ook in veel van de interviews met andere gemengde paren, bijvoorbeeld Marokkaans-Nederlandse en Turks-Nederlandse stellen, naar voren kwam. De Nederlandse partners worden in 'ongemengde' Nederlandse kring automatisch als 'medestanders' gerekend als er grappen gemaakt worden over migranten of geklaagd wordt over buitenlanders. Wanneer zij zich dan uit zo'n ons-kent-ons sfeer losmaken door te zeggen dat hun man of vrouw ook 'zo' is, volgt meestal een beschaamde stilte. Daarom is zo'n confrontatie geen houding die vaak wordt gekozen: men veroorlooft het zich alleen in specifieke situaties, af en toe, als een soort uitlaatklep.

Conclusie en nabeschuiving. Het verlangen naar kleurenblindheid en de realiteit van het verschil.

Is een etnisch gemengd huwelijk wel een specifieke categorie? Wat onderscheidt het gemengde paar van het ongemengde? Zijn niet alle huwelijken gemengd? De categorie 'gemengde huwelijken' is geen constante groep. Wat wanneer en door wie als een gemengd huwelijk beschouwd wordt, hangt af van de heersende normen en de aanvaarde groepsgrenzen. Wanneer niemand een bepaald type gemengd huwelijk meer als grensoverschrijding, en daarmee als 'gemengd' beschouwt, wordt zo'n gemengd huwelijk een 'gewoon' huwelijk. Dit constateerde Robert Merton al in 1941: 'When, with a changing social structure, the functional significance of certain norms governing choice of a spouse diminishes, the antagonism toward violations and finally the norms themselves will tend to disappear.'⁹⁶

Deze gedachte kunnen we toepassen op de hier besproken Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren. Zijn dat nog wel 'gemengde huwelijken'? *Hebben die normen en categorieën nog wel enige betekenis? Gelet op de mate van acceptatie denk ik dat deze vragen positief beantwoord kunnen worden. Voor de geheel probleemloos geaccepteerde paren geldt misschien dat het verschil Surinaams- of Antilliaans-Nederlands betekenisloos is geworden. Voor de overige 70% werd de partnerkeuze wel als grensoverschrijding ervaren en meestal met moeite geaccepteerd, een breuk is echter uitzonderlijk. Niet alle gemengde paren beschouwden hun keuze zelf als een grensoverschrijding. De typering 'gemengd' voor een huwelijk of relatie wordt vaker door anderen gebruikt, zoals de Amerikaanse onderzoekers Rosenblatt, Karis en Powell opmerkten. Typerend voor de gevoelen van gemengde paren zelf, is volgens hen 'Feeling ordinary in a relationship others see as unusual.'⁹⁷*

Ook de paren die ik sprak benadrukten vaak dat zij zichzelf niet in eerste instantie als 'gemengd' beschouwden. De verhouding was dat de helft van de respondenten verklaarde hun huwelijk of relatie wel als gemengd te beschouwen, en de andere helft dat niet, of niet meer, deed. Zij konden wel allerlei in hun ogen specifieke positieve of negatieve aspecten opnoemen. Een tweede aanwijzing dat deze paren nog steeds 'gemengd' genoemd kunnen worden vormden de bevindingen over de impact van zichtbaar verschil. Kleurverschil blijkt een factor van betekenis, die echter liever verzwegen wordt. Opmerkelijk, en wellicht specifiek voor deze gemengde paren is de omgang met nieuwsgierigheid. Taalverschil, verschil in verblijfsstatus of staatsburgerschap (overigens niet van betekenis bij de Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren), en de situatie dat een

belangrijk deel van de (schoon)familie zich op grote afstand bevindt, zijn andere onderscheidende aspecten.

In overeenstemming met de dominante norm hebben ook sociologen verschil in huidskleur in het algemeen tot onbelangrijk verklaard. Expliciet hierover was Norbert Elias in zijn voor de Nederlandse vertaling geschreven nieuwe inleiding bij zijn studie (samen met John L. Scotson) *De gevestigden en de buitenstaanders*. Terwijl de oorspronkelijke studie ging over onderlinge verhoudingen binnen een arbeidersbuurt, verbreedde Elias de reikwijdte ervan aanzienlijk door in te gaan op machtsverschillen in het algemeen. Overal waar machtsverschillen tussen groepen verbonden zijn met gevoelens van superioriteit en inferioriteit, kan men spreken van gevestigden-buitenstaandersrelaties. Het idee dat uiterlijk verschil niet bepalend is, lichtte hij toe met een passage over de in Japan sterk gediscrimineerde groep van de Burakumin, die uiterlijk niet van andere Japanners verschillen. In de loop van enkele eeuwen zijn zij echter zozeer tot outcasts gemaakt, dat menigeen er inmiddels overtuigd is dat zij wel een lichamelijke kenmerk zouden hebben dat hen van anderen onderscheidt, namelijk een (uiteraard geheel fictieve) blauwe vlek in hun oksel.⁹⁸ Voor Elias maakte dit voorbeeld duidelijk dat uiterlijk verschil er in feite niet toe doet: zelfs als het er feitelijk niet is, wordt het in een situatie van sterke machtsverschillen eenvoudig verzonnen en geloofd. De perceptie van het verschil bepaalt de reacties erop, en die perceptie hangt weer af van machtsverschillen. Etnische verschillen zijn dan ook volgens Elias primair machtsverschillen: 'Wat men "rassenrelaties" of "raciale verhoudingen" noemt, zijn met andere woorden gewoon een bepaald type gevestigden-buitenstaandersrelaties'. Of er nu sprake is van uiterlijk verschil of niet: 'De relaties tussen aan elkaar als gevestigden en buitenstaanders verbonden groepen (zijn) bepaald door de aard van hun binding, niet door enig kenmerk van de betrokken groepen als zodanig.'⁹⁹

De stelligheid in de formulering is opmerkelijk, maar geheel overtuigend vind ik haar niet. Ook wanneer we meegaan in de gedachte dat de machtsverhouding uiteindelijk bepalend is, dringt de variatie in zichtbaarheid, of anders gezegd in de mate van *verhulbaarheid* van bepaalde verschillen tussen mensen zich op. Er zijn verschillen die in het dagelijks samenleven onzichtbaar zijn of gemaakt kunnen worden, er zijn ook meer hardnekkige verschillen. Tot die laatste behoren zowel sekseverschil als verschil in huidskleur. Het feit dat er, zoals in het geval van de Burakumin, niet altijd zichtbare verschillen tussen groepen mensen behoeven te zijn om een systeem van onderscheid, uitsluiting en vervolging te onderbouwen, betekent nog niet dat zichtbaar verschil daarmee betekenisloos wordt. Een duidelijk zichtbaar verschil heeft een duurzamer betekenis, zoals bijvoor-

beeld ook Goffman stelt: 'Visibility, of course, is a crucial factor. That which can be told about an individual's social identity at all times during his daily round and by all persons he encounters therein will be of great importance to him.'¹⁰⁰

Het verlangen naar kleurenblindheid in de samenleving, naar een wereld waarin huidskleur er werkelijk niet toe doet, is groot. Het is echter te vroeg om er van uit te gaan dat dit stadium reeds bereikt is. De geconstateerde gêne en terughoudendheid ten aanzien van het benoemen van raciaal verschil vraagt meer aandacht. Duidt het op angst van blanken om te discrimineren, of om verholde gevoelens van blanke superioriteit? Even dubbelzinnig als de achterliggende gevoelens, zijn de gevolgen voor de dagelijkse omgang tussen blanken en niet-blanken. Enerzijds voorkomt de terughoudendheid confrontaties en openlijke uitingen van racisme, anderzijds maakt de ontwijking het aan de orde stellen van racisme nagenoeg onmogelijk. Blakely merkt over de Nederlandse historische omgang met kleurverschil op, dat het aan erkenning tezeer ontbreekt, om al te kunnen overgaan tot het vergeten van die verschillen: 'A society not free of racism must remain race-conscious for a while in order to end race-consciousness.'¹⁰¹

Historisch is verschil in huidskleur van grote betekenis, en de gevolgen werken door in de hedendaagse multiculturele samenlevingen. Daarom dient de factor 'uiterlijk verschil' meer in historisch en sociologisch onderzoek te worden erkend als wezenlijk, zonder dat zij evenwel wordt verabsoluteerd. De uitdaging ligt mijns inziens dan ook in de combinatie van de inzichten van enkele hiervoor genoemde auteurs. De erkenning van de sterke impact van zichtbaar verschil in huidskleur voor sociale relaties enerzijds (Hoetink, Goffman), de erkenning van de onderliggende machtsverhouding anderzijds (Elias). Daarbij is de voornaamste te ontwijken valkuil die van de fixatie van raciaal verschil: het inzicht dat uiterlijk er toe doet, en dat kleurverschil invloed heeft, betekent nog niet dat zich daarin geen veranderingen voor kunnen doen. Erkennen van pluraliteit en meervoudigheid betekent ook een afscheid van cultureel absolutisme, zoals de Britse socioloog Gilroy stelt, in zijn pleidooi voor 'a response to racism that doesn't reify the concept of race, (...) and a series of answers to the power of ethnic absolutism that doesn't try to fix ethnicity absolutely, but sees it instead as an infinite process of identity construction.'¹⁰²

De paradoxale conclusie ten aanzien van de omgang met zichtbaar verschil is dan ook dat dat verschil eerst erkend en onthouden moet worden, om het later te kunnen loslaten en minder betekenisvol te laten worden. Dat dat moeite kost, is niet verwonderlijk.

Noten

* Voor hun commentaar op een eerdere versie van dit stuk bedank ik Ruben Gowricharn, Christien Brinkgreve, Hans Vermeulen en Nico Wilterdink.

1. Zie Ali de Regt, 'Huwelijk en geld. Veranderingen in de vermogenspositie van gehuwde vrouwen.' *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 17, 1997, p 13-33. idem, 'Het ontstaan van het "moderne" gezin, 1900-1950', in: Ton Zwaan (red.), *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa*, Boom, Amsterdam/Heerlen 1993.

2. In navolging van H. Hoetink meen ik dat onderzoekers de begrippen 'ras' en 'raciaal' wel kunnen gebruiken, mits beperkt tot 'erfelijke uiterlijke (somatische) kenmerken'. H. Hoetink, *De gespleten samenleving in het Caribisch gebied. Bijdrage tot de sociologie der rasrelaties in gesegmenteerde maatschappijen*. Van Gorcum, Assen 1961, p. 200.

3. Dat deze 'huidskleur-doet-er-niet-toe' houding niet alleen in Nederland dominant is, maakte de zwarte Amerikaanse juriste Patricia Williams duidelijk met een voorbeeld over de kleuterschool van haar zoon. Op het hem daar vaak vertelde 'It does not matter whether you're black or white or red or green or blue' reageerde hij zo sterk, dat hij elke kleur ontkende, en bijvoorbeeld op de vraag naar de kleur van gras antwoordde 'It makes no difference'. Zijn lerares trok daaruit de conclusie dat het kind kleurenblind was en medische behandeling nodig had. Patricia J. Williams, *Seeing a Colour-blind Future: The Paradox of Race*. Columbia University, New York/Virago Press, London 1997, p. 1-2. Zie ook Kathy Russell, Midge Wilson & Ronald Hall, *The Color Complex. The Politics of Skin Color Among African Americans*. Doubleday/Anchor, New York 1993.

4. Zie Jaap van Donselaar, *Fout na de*

oorlog. Fascistische en racistische organisaties in Nederland, 1950-1990. Dissertatie R.U. Leiden 1991, Bert Bakker, Amsterdam 1991.

5. De toevoeging 'Hollands' of 'Nederlands' wordt in deze advertenties tegenwoordig wel regelmatig gebruikt, vermoedelijk om aan te geven dat de zoekende partij 'autochtoon' is.

6. Wil Zeegers, *Op zoek naar een kanjer. Contactadvertenties in Nederland*. Bert Bakker, Amsterdam 1998, p. 152, 174.

7. H. Biervliet, B. Bun, A.J.F. Köbben, H. Tromp, K. Verrips & G. Wekker, 'Biologisme, racisme en eugenetiek in de antropologie en de sociologie van de jaren dertig', in: *Toen en Thans: De sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu*, onder redactie van F. Bovenkerk, H.J.M. Claessen, B. van Heerikhuizen, A.J.F. Köbben & N. Wilterdink. Ambo, Baarn 1978, p. 208-235.

8. Ruth Benedict, *Race: Science and Politics*. The Viking Press, New York 1940, revised edition 1945.

9. De algemene stelregel van de Nederlandse overheid, geen onderscheid te maken tussen joden en niet-joden, werd steeds sterker geformuleerd in de afwijzende reacties op verzoeken om specifieke hulp aan gedeporteerde joden tijdens de vervolging, en werd ook bij de terugkeer van overlevenden gehandhaafd. Hierover schreef ik eerder, Dienne Hondius, *Terugkeer: Antisemitisme in Nederland rond de bevrijding*. Den Haag SDU 1990, met name hoofdstuk 3.

10. Zie bijvoorbeeld Christopher Bagley, *The Dutch Plural Society*, Oxford U.P. 1973, p. 120-122, die enkele optimistische schrijvers aanhaalt, waaronder Poole in 1951: 'The Dutch handled the colour problem very simply. There are no co-

- lour bars or discrimination'. Thompson beschreef Suriname in 1967 zelfs als 'multi-racial paradise' in vergelijking met Noord-Amerika. L. Poole, *The Caribbean Commission*. Colombia, University of Carolina Press, 1951. E.B. Thompson, *Surinam: Multiracial Paradise at the Crossroads*. Ebony, februari 1967, p. 112-120.
11. Gert Oostindie, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland*. Bert Bakker, Amsterdam 1998. W.F. Wertheim, 'Koloniaal Racisme in Indonesië.' *De Gids*, 1991, no. 154, 5/6, p. 367-385. Aerts, Remieg, Theodor Duquesnoy & Jan Breman (red.), *Een ereschuld. Essays uit De Gids over ons koloniaal verleden*. Meulenhoff, Amsterdam 1993. Verena Martinez-Alier, *Marriage, Colour and Class in Cuba*. Cambridge University Press, Cambridge 1974. Ann Stoler, *Race and the Education of Desire*. Duke University Press, 1995. George M. Frederickson, *White Supremacy: A Comparative Study in American and South African History*. Oxford/New York 1981.
12. Met dank aan Aspha Bijnaar voor de hedendaagse spelling.
13. Met dank aan Cobito Thyssen. In Hindoestaanse Surinaamse families speelde naast huidskleur godsdienst een belangrijke rol. Ook zij zochten bij voorkeur lichter gekleurde huwelijkspartners, maar die moesten wel Hindoestaans zijn. Ook hierin komt meer verandering. Zie J.P. Schouten, *Trouwen doen ze toch. Over huwelijken tussen Hindoes en Christenen*. Kok, Kampen 1995.
14. Zie hierover, en over de sociale classificatie van 'good and bad hair', ook: Kathy Russell, Midge Wilson, Ronald Hall, *The Color Complex: The Politics of Skin Color Among African Americans*. Met name hoofdstuk 5, 'Hair: The Straight and Nappy of it All.' Anchor Books/Doubleday, New York 1992/1993.
15. In de Nederlandse pers onbesproken en tot nu toe onvertaald bleef de bijzonder boeiende studie van de Amerikaanse historicus Allison Blakely, *Blacks in the Dutch World: The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society*. Indiana University Press, Bloomington and Indiana 1993. Jan Nederveen Pieterse, *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. Yale University Press, New Haven and London 1992.
16. Een andere bron van verwondering bij de komst naar Nederland was het - voor velen voor het eerst - zien van arme, ondergeschikte blanken. Voor veel Indische en Surinaamse migranten was het een eye-opener om direct bij aankomst in Nederland blanke arbeiders te zien, bijvoorbeeld kruiers of straatvegers.
17. Zie Jan Lucassen & Rinus Penninx, *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993*. Amsterdam, Spinhuis 1994. Marjolein 't Hart, Jan Lucassen & Henk Schmal (red.), *Nieuwe Nederlanders. Vestiging van migranten door de eeuwen heen*. Amsterdam, IISG/Siswo 1996. Will Tinnemans, *Een gouden armband. Een geschiedenis van mediterrane immigranten in Nederland, 1945-1994*. Utrecht, NCB 1994.
18. In zijn boek *Het paradijs overzee: De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Bert Bakker, Amsterdam 1998) presenteert Gert Oostindie een breed en langetermijnspectief op de Caraïbisch-Nederlandse verhoudingen 'daar' en 'hier', 'toen' en 'nu'.
19. 'Het huwelijk: het vraagstuk der biologische menging-annex sociale aanvaarding. Tevens de doorslaggevende factor in de vraag naar het lot ener gesegmenteerde maatschappij.' Dr. H. Hoetink, *De gespleten samenleving in het Caraïbisch gebied. Bijdrage tot de sociologie der rasrelaties in gesegmenteerde maatschappijen*. Van Gorcum, Assen

1961. Pagina 255.

20. Daaronder verstond hij 'het geheel van somatische kenmerken, die door de leden van die groep als norm en ideaal worden aanvaard. Als norm, omdat de esthetische waardering der somatische kenmerken van een individu naar dit somatisch normbeeld wordt afgemeten; als ideaal, omdat een individu vrijwel nooit de verpersoonlijking van het somatisch normbeeld van zijn groep is.' Hoetink, 1961, p, 202.

21. Hoetink 1961, a.w., p. 258.

22. Wim Willems, 'Koloniaal en etnisch. Molukkers, Hindostanen en Indische Nederlanders vergeleken.' In: Marjolein 't Hart, Jan Lucassen & Henk Schmal (red.), *Nieuwe Nederlanders: Vestiging van migranten door de eeuwen heen*. p. 187-202. Amsterdam, IISG/Siswo 1996.

23. Nico van Wijk, *Ambon of Belanda? Een studie over Molukkers in Woerden*. COMT, R.U. Leiden, Uitgave 19, Leiden 1985. Ferry Siwabessy & Nico van Wijk, 'Molukkers en gemengde huwelijken.' *Migrantenstudies*, 1986, no. 3, p. 23-47.

24. Zie Jaap van Donselaar, *Fout na de oorlog: Fascistische en racistische organisaties in Nederland, 1950-1990*. Bert Bakker, Amsterdam 1991.

25. Julian S. With, *Rassenvoorkeur bij partnerkeuze*. Doctoraalscriptie sociologie, Utrecht/Amsterdam 1981.

26. Een eerste artikel over de identiteit van kinderen van gemengde paren schreef Marije van Mierlo, 'Biculturele mensen in Amsterdam: Een ambivalente identiteit', in: Irene van Eerd, Bernie Hermes (red.), *Pluriform Amsterdam*. Vossiuspers AUP, Amsterdam 1998.

27. Gert Oostindie, *Het paradijs overzee*, 1998, a.w., p. 253.

28. Advertenties, een interview en oproep in een huis-aan-huis blad leverde de eerste respondenten. Vervolgens werd de sneeuwbalmethode gebruikt. Verschillende Surinaams-Nederlandse paren werden gesuggereerd door Italiaans-Nederlandse paren die eerder waren geïnterviewd. In een stad in Noord-Holland leverde een Surinaamse welzijnswerkster de eerste namen, en ook hier leidde elk interview weer tot een aantal volgende namen. In totaal 11 van de 13 paren werden op deze wijze gevonden, en de overige twee kwamen uit mijn eigen kennissenkring. De groep respondenten heeft beperkingen. De diversiteit onder Surinamers beperkt is gebleven: tien van de dertien paren waren Creools-Surinaams/Nederlandse paren, en er is slechts 1 Antilliaans-Nederlands paar. Er waren twee weigeringen: een Surinaamse man met Nederlandse vrouw, en een Nederlandse man met een Surinaamse vrouw. Beide vonden dat een gesprek over hun huwelijk een privézaak was.

29. Interview 57. Nederlandse vrouw, sinds 1986 samen met Antilliaanse man.

30. Interview 49. Nederlandse man, sinds 1978 getrouwd met zwarte vrouw, van wie de moeder uit Amerika kwam.

31. Interview 84. Surinaamse vrouw, leerde haar Hollandse man kennen in 1987, sinds 1994 getrouwd.

32. Interview 67. Nederlandse man, sinds 1993 getrouwd met Surinaamse vrouw.

33. Interview 67. Surinaamse vrouw, sinds 1993 getrouwd met Nederlandse man.

34. Interview 88. Surinaamse vrouw, die haar Nederlandse man in 1987 leerde kennen.

35. *Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse paren naar mate van acceptatie*

acceptatie Ned.m/v met	probleemloze acceptatie	met moeite geaccepteerd	niet geaccep- teerd: breuk
Surin. man (7)	1	6	
Antill. man (1)	1		
Surin.vrouw (5)	2	2	1

Bron: Interviews met 13 Surinaams-Nederlandse paren in 1996

36. *Met moeite geaccepteerde Surinaams-Nederlandse paren naar motieven voor weerstand*

	huidskleur nationaliteit	godsdienst	klasse	taal	leef tijd
80-surm	x (s)				
83-surm	x (s+h)			x	x
85-surm	x (h)				
87-surm	x (s)				
90-surm	x (s)			x	
93-surm	x (h)	x (h)			
67-surv		x (h)			
86-surv	x (s+h)				

* Bron: interviews met 13 Surinaams-Nederlandse paren, 1996

Surm= Huwelijk van een Surinaamse man met een Nederlandse vrouw.

Surv = Huwelijk van een Surinaamse vrouw met een Nederlandse man.

(h) = De weerstand kwam van de kant van de Hollandse familie.

(s) = De weerstand kwam van de Surinaamse familie.

(s+h) = De weerstand kwam zowel van Surinaamse als van Hollandse familie.

37. Interview 67. Nederlandse man, sinds 1993 getrouwd met Surinaamse vrouw.

38. Interview 85. Surinaamse man, sinds 1993 samenwonend met Nederlandse vrouw.

39. Interview 80. Surinaamse man, sinds

1990 samenwonend met Nederlandse vrouw, over de reactie van zijn ouders.

40. Interview 85. Surinaamse man, sinds 1993 samenwonend met Nederlandse vrouw.

41. Interview 80. Surinaamse man, sinds

1990 samenwonend met Nederlandse vrouw.

42. Interview 78. Surinaamse vrouw, sinds 1979 getrouwd met Nederlandse man.

43. Interview 90. Nederlandse vrouw, leerde haar Hindoestaanse Surinaamse man kennen in 1979, vanaf 1984 getrouwd.

44. En niet alleen in Surinaams-Nederlandse relaties. Ook in enkele interviews met Turks-Nederlandse paren kwam ergernis over Hollandse onbeheerste nieuwsgierigheid aan de orde.

45. Nico H. Frijda, *De emoties. Een overzicht van onderzoek en theorie*. Bert Bakker, Amsterdam 1988, p. 286. Zie ook p. 293, 361. Nieuwsgierigheid is volgens Frijda ook 'de impuls achter het verkennen van nieuwe of complexe stimuli' (p. 361), tevens een 'belang, een lust, en een drijfveer': soms is nieuwsgierigheid onbegrensd, en 'gewoon niet te bevredigen'. (p. 380).

46. Nico H. Frijda, *De emoties*, a.w., Amsterdam 1988, p. 286-287. Als voorbeeld van zo'n proces van toenemend zelfvertrouwen noemt Frijda de situatie waarin een nieuwsgierige maar bange baby meer durft toe te geven aan zijn nieuwsgierigheid, wanneer de moeder in de buurt is: de aanwezigheid van de moeder vermindert de vrees, om plaats te maken voor nieuwsgierigheid.

47. Interview 80. Surinaamse man, sinds 1990 samenwonend met Nederlandse vrouw.

48. Interview 88. Surinaamse vrouw, sinds 1993 getrouwd met Nederlandse man.

49. Interview 80. Nederlandse vrouw, sinds 1990 samenwonend met Surinaamse man.

50. Interview 57, Nederlandse vrouw, sinds 1986 samen met Antilliaanse man.

51. Interview 78. Surinaamse vrouw, sinds 1979 getrouwd met Nederlandse

man.

52. Interview 48. Nederlandse vrouw die in 1970 met een Surinaamse man trouwde.

53. Interview 80. Nederlandse vrouw, sinds 1990 samenwonend met Surinaamse man.

54. Interview 57. Nederlandse vrouw, sinds 1986 samen met Antilliaanse man.

55. Interview 93. Nederlandse vrouw, sinds 1966 getrouwd met Surinaams-Javaanse man.

56. Interview 83. Surinaamse man, sinds 1977 getrouwd met Nederlandse vrouw.

57. Sawitri Saharso geeft voorbeelden in haar dissertatie *Jan en alleman: Etnische jeugd over etnische identiteit, discriminatie en vriendschap*. Diss. UvA, Amsterdam 1992/Van Arkel, Utrecht 1992, hoofdstuk 4. Zie ook Yvonne Leeman & Sawitri Saharso, *Je kunt er niet omheen. Hoe Marokkaanse, Molukse en Surinaamse jongeren reageren op discriminatie*. Amsterdam/Lisse 1989. Henry G. Dors, *Vriendschap en sociale relaties in multi-etnisch samengestelde schoolklassen*. Diss. UvA, Amsterdam 1987. Ook Van Heelsum noemt vergelijkbare afweerhoudingen onder jongere Surinamers in Amsterdam. A.J. van Heelsum, *De etnisch-culturele positie van de tweede generatie Surinamers*. Diss. VU Amsterdam, Het Spinhuis, Amsterdam 1997, met name hoofdstuk 7.

58. De flexibele anti-racistische strategieën van zwarte jongeren in Londen worden indringend beschreven door Les Back, *New ethnicities and urban culture. Racisms and multiculturalism in young lives*. University College London Press, London 1996. Een baanbrekende studie over kinderen uit interetnische huwelijken schreven Barbara Tizard & Ann Phoenix, *Black, white or mixed race? Race and racism in the lives of young people of mixed parentage*. Routledge, London/New York 1993. Zie ook Ann Phoenix,

(Re)constructing gendered and ethnicised identities: Are we all marginal now? Inaugurale rede, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht, 12 mei 1998.

59. Interview 80. Surinaamse man, sinds 1990 samenwonend met Nederlandse vrouw.

60. Interview 87. Surinaamse man, 15 jaar getrouwd geweest met Nederlandse vrouw.

61. Interview 93. Nederlandse vrouw, sinds 1966 getrouwd met Surinaamse man.

62. Interview 48. Nederlandse vrouw, 15 jaar getrouwd geweest met Surinaamse man.

63. Interview 80. Nederlandse vrouw, sinds 1990 samenwonend met Surinaamse man.

64. Deze veelgenoemde en ook aan anderen aanbevolen strategie lijkt bij uitstek een strategie tegen het 'alledaagse racisme' zoals Essed dat analyseerde. In de strategieën tegen racisme die zij onderscheidde, noemt ze deze echter niet. Wellicht sluit het advies 'oppassen' en 'problemen voorkomen' aan bij de door Esseds Surinaamse respondenten vaak benadrukte alertheid ten opzichte van racisme ('Be alert for racism'). Philomena Essed, *Understanding everyday racism. An interdisciplinary theory and analysis of the experiences of black women*. Dissertatie UvA, Amsterdam 1989, p. 237.

65. Interview 48. Nederlandse vrouw, 15 jaar getrouwd geweest met Surinaamse man.

66. Interview 93. Nederlandse vrouw, sinds 1966 getrouwd met Surinaamse man.

67. Surinaamse man, sinds 1993 samenwonend met Nederlandse vrouw.

68. Interview 67. Nederlandse man, sinds 1993 getrouwd met Surinaamse vrouw.

69. Interview 80. Surinaamse man, sinds 1990 samenwonend met Nederlandse

vrouw.

70. Interview 86. Nederlandse man, sinds 1986 samen met Surinaamse vrouw.

71. Interview 85. Surinaamse man, sinds 1993 samenwonend met Nederlandse vrouw.

72. Interview 80. Surinaamse man, sinds 1990 samenwonend met Nederlandse vrouw.

73. Interview 57. Nederlandse vrouw, ruim tien jaar samen met Antilliaanse man.

74. Interview 85. Nederlandse vrouw, sinds 1993 samenwonend met Surinaamse man.

75. Interview 93. Nederlandse vrouw, sinds 1966 getrouwd met Surinaamse man.

76. Interview 78. Surinaamse vrouw, sinds 1979 getrouwd met Nederlandse man.

77. Interview 57. Nederlandse vrouw, ruim tien jaar samen met Antilliaanse man.

78. Interview 67. Nederlandse man, sinds 1993 getrouwd met Surinaamse vrouw.

79. Interview 85. Surinaamse man, samenwonend met Nederlandse vrouw sinds 1993.

80. Interview 84. Surinaamse vrouw, sinds 1988 samen met Nederlandse man.

81. Interview 85. Nederlandse vrouw, sinds 1993 samenwonend met Surinaamse man.

82. Interview 93. Nederlandse vrouw, sinds 1966 getrouwd met Surinaamse man.

83. Interview 78. Surinaamse vrouw, sinds 1979 getrouwd met Nederlandse man.

84. Interview 57. Nederlandse vrouw, ruim tien jaar samen met Antilliaanse man.

85. Interview 48. Nederlandse vrouw die in 1970 trouwde met Surinaamse man.

86. Interview 80. Nederlandse vrouw, sinds 1990 samenwonend met Surinaam-

se man.

87. Interview 85. Surinaamse man, sinds 1993 samenwonend met Nederlandse vrouw.

88. Surinaamse vrouw, sinds 1979 getrouwd met Nederlandse man.

89. Interview 86. Nederlandse man, sinds 1986 samen met Surinaamse vrouw.

90. Saharso merkt op dat haar Hindoeïstische respondenten ook regelmatig voor een ander aangezien worden: 'Ze lijdt onder de onzichtbaarheid van haar etniciteit. (...) Op school geloven ze pas dat ze uit Suriname komt als ze Surinaams spreekt. (...) Ze wordt op de markt vaak voor Turkse aangezien, maar ook wel voor Pakistaanse of Javaanse.' Sawitri Saharso, *Jan en Alleman*. a.w., Van Arkel, Utrecht 1992, p. 75.

91. 'De voortdurende verwisseling van Indonesiërs met West-Indiërs. Het idee dat negers alleen in Afrika en de Verenigde Staten leefden, niet in het Nederlandse koloniale rijk. De mythes en verwachtingen omtrent typische zwarte kenmerken, van muzikaliteit tot seksueel vermogen. De onnozele opmerkingen over huidskleur, haar, tanden.' Gert Oostindie, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland*. a.w., Bert Bakker, Amsterdam 1998, p. 257-262.

92. Interview 93. Surinaamse man, sinds 1966 getrouwd met Nederlandse vrouw.

93. Interview 90. Surinaamse man, leerde zijn Nederlandse vrouw kennen in 1979.

94. Interview 85. Nederlandse vrouw, sinds 1993 samenwonend met Surinaamse man.

95. Interview 86. Nederlandse man, leerde zijn Surinaamse vrouw kennen in 1986, getrouwd in 1989.

96. Robert K. Merton, *Intermarriage and the Social Structure*. (Oorspronkelijk: tekst voor een lezing, gehouden bij de Southwestern Sociological Association, 11 april 1941 in Dallas, Texas. Eerste

publicatie in *Psychiatry: Journal of the Biology and Pathology of Interpersonal Relations*, 4, August 1941, pp 361-374.) In: R.K. Merton, *Sociological Ambivalence and Other Essays*, New York, Free Press 1976, p. 217-250, dit citaat p. 221. Merton voegt hieraan toe: 'When the in- and outgroups are in fact progressing toward social and cultural assimilation; when pathways for group consolidation are established; when a considerable part of the population is alienated from traditional group distinctions; when social mobility is notably high; when physical and cultural marks of group distinction have largely disappeared and group "differences" persist merely as a matter of purely technical definition - as, for example, with the third generation of native-born white Americans - then a state of affairs is reached where the quadrisyllable "intermarriage" is whittled down to a bisyllable, "marriage".' (p. 221).

97. Paul C. Rosenblatt, Terri A. Karis & Richard D. Powell, *Multiracial Couples. Black and White Voices*. Sage, London/Thousand Oaks 1995, p. 24 e.v.

98. Norbert Elias, 'Een theoretisch essay over gevestigden en buitenstaanders.' In: idem, *De gevestigden en de buitenstaanders. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*. Aula/HetSpectrum, Utrecht/Antwerpen 1976, p. 20-22.

99. Norbert Elias & John L. Scotson, 1976, a.w., p. 22-23.

100. Goffman neemt als voorbeeld zichtbare fysieke handicaps, maar ik meen dat zijn conclusie ook op zichtbaar kleurverschil van toepassing is. Erving Goffman, *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. New York 1963, Touchstone/Simon & Schuster 1986, p. 48.

101. Allison Blakely, a.w. 1993, p. 291.

102. Paul Gilroy, *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*. Harvard University Press, Cambridge

1993, p. 223. Zie hierover ook de bundel van Pnina Werbner & Tariq Modood (ed.), *Debating Cultural Hybridity: Mul-*

ti-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism. Zed Books, London 1997.
